

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

SVATOVOJTĚŠSKÝ KULT V POBĚLOHORSKÝCH ČECHÁCH

Bakalářská práce

Petra Skulová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Martin Elbel, M.A., Ph.D.

Olomouc 2022

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a na základě všech uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 16. 8. 2022

.....

Petra Skulová

Chtěla bych velice poděkovat mému vedoucímu práce doc. Mgr. Martinu Elbelovi, M.A., Ph.D., za skvělé vedení, cenné rady a trpělivost. Dále bych chtěla poděkovat svým blízkým a rodině za podporu.

Obsah

Úvod	5
1. České země a dvě kacířská století	6
2. Církev a stát po roce 1620	7
2.1. Co s těmi, kteří neodešli?	12
3. Nenásilná katolizace a co k ní patří	13
3.1. Stavby a poutní místa	13
3.2. Poutní místa, poutnictví a poutníci	14
3.3. Sochařství, malířství a užité umění	17
3.4. Literatura a písně	19
4. Projevy kultu svatovojtěšského v českých zemích do roku 1643	21
4.1. Kostely, kostelní kaple a kapličky svatého Vojtěcha	22
4.2. Kameny a šlépěje sv. Vojtěcha	25
4.3. Svatý Vojtěch jako ochránce studánek a pramenů	26
4.4. Zobrazení sv. Vojtěcha v malířství	27
4.5. Sv. Vojtěch v památkách literárních	27
5. Kašpar Petr Drauškovius	28
6. Veleslavná památka svatého Vojtěcha	29
6.1. Úvod Drauškoviova díla	30
6.2. Život svatého Vojtěcha v podání nepomuckého děkana	30
6.3. Píseň svatého Vojtěcha	38
6.4. Shrnutí Veleslavné památky svatého Vojtěcha	39
7. Projevy kultu svatovojtěšského po roce 1643	40
7.1. Stavby zasvěcené sv. Vojtěchu	40
7.2. Zobrazení sv. Vojtěcha v sochařství a malířství	41
7.3. Svatý Vojtěch a jeho otisk v literárních památkách	43
Závěr	44
Seznam použitých pramenů a literatury	46
Pramen	46
Literatura	46
Internetové zdroje	47
Resumé	48

Úvod

V této bakalářské práci s názvem *Svatovojtěšský kult v pobělohorských Čechách* se budu zabývat, jak napovídá název, kultem svatého Vojtěcha v českých zemích po jednom ze zásadních mezníků českých dějin, bitvě na Bílé hoře. Toto období by se dalo nazvat obdobím tzv. rekatolizace. Nicméně tento název je velice sporný a často diskutovaný na historickém poli. V mém textu se sice párkrát objeví, z větší části se mu budu snažit ale vyhnout. Ze začátku se budu věnovat sledu událostí, které vedly ke stavovskému povstání, jeho potlačení a opětovnému usednutí rakouských Habsburků na český trůn. Poté budu rozebírat, jak se musela koruna spojit s církví, aby společně dokázaly přetvořit český stát a obrátit českou společnost z protestantské na katolickou. Informace se budu snažit uvádět chronologicky, avšak občas udělám výjimku, kvůli většímu přehledu a ucelenosti textu. Po nástupu toho, jak se katolická církev spolená s korunou opět snažily získat moc, se přesunu na rozebírání strategií, kterými to dělaly. Velkou pozornost budu věnovat metodám, které nebyly násilné, ale naopak měli působit na vnitřní nastavení člověka a napomocť k jeho skutečné a vnitřní konverzi. Budu uvádět převážně věci, které měly nějakou spojitost s kulty světců. Katolická církev se totiž z velké části snažila o konverzi obyvatelstva právě díky opětovnému oživení a rozšíření kultů světců, a to převážně těch domácích. Pokusím se představit důležitost poutních míst i jaký byl brán zřetel na jejich výzdobu a podobu, zároveň se budu zabývat samotným motivem poutnictví. Ve zkratce rozeberu i problematiku sochařství, malířství a užitého umění, přičemž budu zvláštní pozornost soustředit na devoční grafiku, která může úzce souviset s poutními místy a kultem světců. Neméně důležitou podkapitolu budu věnovat rozebírání literatury a písní, jelikož právě takto se povědomí o kultu světců mohlo šířit velice efektivně. Poté se již pustím do rozebírání kultu svatého Vojtěcha v Českých zemích po Bílé hoře. Pozornost budu věnovat převážně stavbám a poutním lokacím. Budu uvádět ale pouze věci, které vznikly před rokem 1643, jelikož právě v tento rok byla vydána kniha, jež se stala mým hlavním pramenem. Jedná se o *Veleslavnou památku svatého Vojtěcha* napsanou nepomuckým děkanem Kašparem Petrem Drauškoviem. Já budu tedy zkoumat jaké aspekty mohly Drauškovia inspirovat k vydání tohoto spisu., budu zaměřím se samozřejmě i na samotného autora *Veleslavné památky*, a poté se přesunu k popisu jeho díla. Pokusím se o podrobný rozbor, přičemž se budu snažit dodržet strukturu celé knihy a na chronologicky sepsaném životopise sv. Vojtěcha budu poukazovat na symboly, které Drauškovius uvádí. Zároveň se budu soustřeďovat i na aspekty, které jsou v díle uvedeny jinak než ve většině svatovojtěšských legendách, nebo které naopak úplně chybí. Kniha ale nevypráví pouze Vojtěchův příběh. Na závěr jsou uvedené řekněme bonusové kapitoly, které já rozhodně

nezapomenu zmínit. Jedna z nich pojednává například o písni *Hospodine pomiluj ny*. Závěr práce budu věnovat památkám, které vznikly až po vydání *Veleslavné památky*, tedy po roce 1643. Přičemž uvedu příklady jak architektonické, tak i malířské, sochařské i literární. Ráda bych totiž také ilustrovala, že kult svatého Vojtěcha byl živý přes celé 17. století, a i v tom následujícím. Nicméně pokud budu uvádět informace o 18. století, budu se pohybovat pouze na jeho začátku, abych se příliš nevzdálila od pro mě zásadního letopočtu.

Má práce by tedy měla poskytnout pohled na období po Bílé hoře, a to zejména ve strategii obrácení Čech na víru, která byla promítána přes obnovené kultury svatých. Samozřejmě největší pozornost budu věnovat kultu svatovojtěšskému. Svatý Vojtěch byl jeden z českých zemských patronů. Jeho kult sice nepatřil v pobělohorské době k těm nejrozšířenějším, i tak se však těšil obrovské úctě, kterou bych já, prostřednictvím této práce, chtěla alespoň trochu zmapovat.

1. České země a dvě kacířská století

Abych mohla rozebírat kult sv. Vojtěcha v českých zemích po Bílé hoře, je nejdříve potřeba si představit situaci, která v této oblasti vládla. Kultury zejména českých světců, a s nimi i ten Vojtěchův, byly obnoveny a rozšířeny díky snaze o obrácení české společnosti zpět ke katolicismu. České země byly označovány za kacířské už od dob působení a následného upálení mistra Jana Husa, na to navazujících husitských válek a utvoření utrakvistické církve. Postupem času bylo tedy katolické vyznání zatlačeno do pozadí. V podstatě nekatolíci tvořili v době před třicetiletou válkou většinu obyvatelstva. Samozřejmě počítáme-li i novokřtěnce, luterány a jednotu bratrskou. Mezi členy populace patřily také židé. Nejednalo se tedy výhradně o utrakvisty, i když jejich počet převládal. Zároveň však můžeme pozorovat jistou diferenciaci mezi oblastí Čech a Moravy. Morava byla více katolická, proto zde i v 17. století probíhala tzv. rekatolizace pomaleji a mírněji.¹

Náboženský konflikt v českých zemích se tedy táhl po dlouhá dvě století. Rudolf II. vydal v roce 1609 majestát, který zajišťoval náboženskou svobodu. Jeho nástupce Matyáš sice dokument potvrdil, avšak zamítl některé další požadavky českých stavů. Matyáš neměl dědice, proto byl ještě za jeho života zvolen nastávajícím českým králem Ferdinand II., pod příslibem dodržování Rudolfova majestátu. Nicméně i tak začalo docházet k jeho porušování. Zároveň panovaly spory mezi habsburskou vládou a českými stavy o moc v zemi. Jelikož král nechtěl ustoupit stavovským požadavkům a jako zarytý katolík neměl ani zájem na dodržování

¹ LOUTHAN, Howard: *Obrácení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém* (dále jen *Obrácení Čech na víru*). Praha 2011, s. 10-13.

majestátu, rozhodly se české stavy vzít spravedlnost do vlastních rukou a 23. května roku 1618 vtrhli na český hrad, kde následně proběhla třetí pražská defenestrace. Z okna byli svrženi pouze tři lidé, a sice místodržící Jaroslav Bořita z Martinic, Vilém Slavata a písař Filip Fabricius. Všichni pád přežili. Tato událost odstartovala otevřenou vzpouru českých stavů proti habsburské vládě. Za krále byl zvolen Fridrich Falcký. Napětí poté eskalovalo 8. listopadu roku 1620 bitvou na Bílé hoře. Ta netrvala příliš dlouho a nebyla ani příliš velká, znamenala ale začátek velice krvavé války v evropských dějinách. Stavovské vojsko bylo poraženo katolickými nepřáteli, zimní král Fridrich Falcký uprchl a v českých zemích začala obnova katolické církve a jejích institucí.²

Ač se snahy o obrácení Čech ke katolicizmu objevovaly již od druhé poloviny 16. století, více se projevy až po konfliktu na Bílé hoře. Nicméně provedení lehce pokulhávalo. Na trůn opět usedl Ferdinand II. Neměl však příliš dobrou pozici, potřeboval si ji upevnit a také utvrdit svou autoritu, k čemuž mu mohla být nápomocná katolická církev.³

2. Církev a stát po roce 1620

Katolická církev nebyla v českých zemích vůbec v dobré pozici. Jak jsem již zmínila, valná většina obyvatelstva byla nekatolická. Snahy o přivedení českých zemích na katolickou víru, které probíhaly již od 15. století, nebyly úspěšné. Po Bílé hoře a porážce stavovského povstání se tak církvi naskytl jedinečná příležitost. Na svůj moment ale čekali i Habsburkové. Církev a stát se tedy spojili a společně se zasadili o sociální transformaci české společnosti. Situace po Bílé hoře je hodně známá odsouzením a potrestáním kacířů, to je však pouze jeden z aspektů, kterými se projevoval nový řád. Celá společnost se v podstatě přeskupovala. Sociální život byl přesunut ke dvoru a vznikly i nové mechanismy, kterými se rekrutovali elity. Jeden z nejdůležitějších faktorů bylo samozřejmě vyznání. Přijetí katolické víry bylo zcela nezbytnou součástí sociálního vzestupu, a i přístup do klientských sítí kolem dvora se uzavřel nekatolíkům. Zároveň dvůr pozvolna snižoval sociální význam šlechtických rezidencí, které byly ve valné většině právě v područí protestantů. Kolem císaře se totiž soustřeďovalo vše. Zástupy šlechticů se společným životním stylem a ideologií, což je svazovalo s panovníkem a s katolickou církví.⁴

² CATALANO, Alessandro: *Zápas o svědomí: kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách* (dále jen *Zápas o svědomí*). Praha 2008, s. 69.

LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 10–12, 23.

³ Tamtéž, s. 23–24.

⁴ CATALANO, A.: *Zápas o svědomí*, s. 21.

LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 12.

Ještě před bitvou na Bílé hoře, se pokusili rakouští Habsburkové o získání podpory evropských katolíků mimo jiné i kvůli válce s českými povstalci. Arcivévoda Albrecht vydal 30. května 1620 listinu pro společenství, které mělo ve všech katolických zemích pomáhat při obraně katolického vyznání. Jméno společnosti znělo *Sodalitas christianae defensionis* (dále jako: *Sodalita*). O této instituci uvádím zmínku již teď, i přesto, že se v další části textu budu muset vracet v časové ose nazpět. Nicméně o této problematice není mnoho zmínek, přijde mi tedy dobré informace o ní shrnout v jednom odstavci pro větší přehlednost textu. *Sodalita* měla sdružovat katolíky všech stavů obou pohlaví. Ač její organizace připomínala náboženská bratrstva nešlo o čistě církevní instituci. Nicméně důvodem jejího založení byla v podstatě obrana katolické církve, která byla neustále vystavena působení svých protivníků. Situace v habsburské monarchii v roce 1620 nebyla prezentována jen jako ohrožení zájmu císaře a říše, ale také jako záležitost všech katolíků. *Sodalita* působila různými způsoby, aby získala co nejvíce spojenců. Její argumentace měla přesvědčit o její oprávněnosti, ba i nezbytnosti pro budoucnost evropského křesťanstva. K čemuž patří i propagace křesťanské víry. Katolická církev, jak jsem nastínila již výše, používala kromě psaného a tištěného slova i řadu dalších metod, jako například výtvarné umění, hudbu, divadlo, a i pořádání různých slavností. Avšak *Sodalita* nesledovala přímo církevní zájmy. V jejím počátku se soustředila spíše na světské cíle. Nicméně formálně založit tuto instituci bylo jednodušší než ji uvést v život. V Čechách proběhl pokus o její založení tři roky po porážce stavovského povstání. Měla zde vzniknout její první „provenciální“ organizace. Podle arcibiskupa Harracha v dopise Lichtenštejnovi, byla tato instituce v Čechách potřebná, jelikož odtud vyšlo veškeré zlo, které má být s její pomocí vymýceno. Zároveň si byl Harrach jistý tím, že se zde najde dostatek věrných katolíků, kteří *Solidaritu* podpoří. Avšak radil, aby byla zavedena nejdříve u dvora. Mělo to poukázat na to, že organizace má největší panovníkovu podporu. Zde ale končí veškeré zmínky o tomto sdružení. Není tedy jasné, zdali byla *Sodalita* v českých zemích nakonec založena.⁵

Vrátím se teď opět k bitvě na Bílé hoře, která znamenala mimo jiné i rozhodující moment pro konečné zajištění habsburské moci na českém území. Po zlomení povstaleckého odporu využil Ferdinand II. příležitost k přetvoření struktury vlastního panství. A náboženská příslušnost se stala ideologickým tmelem monarchie. Panovník začal spolupracovat i s římskou kurií. Papež byl přesvědčen, že nastala ideální doba pro upevnění „správné“ víry v Čechách. Hned po

⁵ ČORNEJOVÁ, Ivana: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.-5.6.2003* (dále jen *Úloha církevních řádů*). Praha 2003, s. 25–33.

vítězství nad českými povstalci tak vyzíval ke zlepšení stavu katolictví, jak jen to bude možné. Na začátku 17. století záviselo mocenské postavení Habsburků dosti na společenství s papežem. Což bylo umocněno i politikou po Bílé hoře, opírající se o ztotožnění rebelie s herezí. Samozřejmě se v císařově okolí objevovaly i názory, popírající úplné ztotožnění protestantů s rebely. Ferdinand II., poháněn kurií, se ale nakonec rozhodl provést ve všech územích dokonalou reformu státu a náboženství na základě jednoduchého a jasného principu: příslušnost ke katolictví měla splývat s loajalitou vůči panovníkovi. I přesto, že se povstání zúčastnili někteří katolíci, byla rebelie připsána především protestantům, kteří byli následně připraveni o všechna politická a náboženská práva. Celkový průběh protireformace a reformy byl ale poznamenaný rozmýšlením strůjců, a především válečnou situací.⁶

Dne 21. června roku 1621 proběhla na Staroměstském náměstí poprava dvaceti sedmi českých pánů. Toto označení je lehce zavádějící, titul pána měli totiž pouze tři z popravených, dále se jednalo o sedm rytířů a sedmnáct měšťanů. Já budu ale, vzhledem k lidové tradici a pro zjednodušení, uvádět název jako poprava dvaceti sedmi českých pánů. Událost byla pečlivě naplánovaná. Velkolepost této exekuce měla poukázat na to, že král má kontrolu nad vším. O tom svědčí i několik specifických věcí. Zaprvé mělo být původně popraveno dvacet osm mužů, jeden z nich byl ale přímo před svou popravou omilostněn. Což mohlo vést k vyvolání napětí u diváků a zároveň to demonstrovalo, že vše záleží na rozhodnutí koruny. S'tato bylo dvacet čtyři mužů a tři byli oběšeni. Akt neměl diváky příliš vyděsit nebo v nich snad probudit myšlenky na vzpouru, naopak jim měl spíš dát jakési ponaučení. Zároveň byla celá exekuce prezentována s politickým záměrem. Jako potrestání těch, kteří se provinili proti králi. Navenek se tedy nejednalo o náboženský důvod popravy. V době vypuknutí stavovského povstání byl stále platný již zmíněný Rudolfův majestát. Korespondence mezi knížetem Lichtenštejnem a Ferdinandem II. ale ukazuje, že císař vnímal situaci na staroměstském náměstí, jako první krok v boji proti kacírství. Což dokazuje i pozdější prosazování nové náboženské politiky, ale například také ještě jeden důležitý prvek samotné akce. Tím bylo nepřetržité bubnování. Bubny neustaly po celou dobu popravy. Bylo to z toho důvodu, aby diváci neslyšeli poslední proslovy odsouzených a aby se celá událost nezvrhla ze snahy očistit společnost od kacírství v akt mučednictví. Koruna se takto snažila i co nejvíce eliminovat další podmínky k povstáním a nepokojům ze strany protestantů.⁷

⁶ CATALANO, A.: *Zápas o svědomí*, s. 69–71.

⁷ LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 23, 28–39.

Po popravě dvaceti sedmi českých pánů byly formovány první představy o reformě na náboženském poli. Hned od začátku hájila část císařských rádců metodu postupných zásahů s dlouhodobými důsledky. Ke znatelnému urychlení došlo v květnu 1621 po příjezdu nového nuncia a neúnavného podporovatele katolické věci a hlasatele papežských názorů Carla Caraffy. Ten před odjezdem z Říma obdržel přesnou instrukci: „Rozšířit katolické náboženství, pozdvihnout pokleslou církevní jurisdikci a disciplínu a znovu upevnit omezenou autoritu Apoštolského stolce“. Měl také založit v Praze katolickou univerzitu, dosadit katolické faráře na staré katolické fary a postarat se o to, aby i ve školách vyučovali katolíci. Dále se zasadit o užívání katechismu pro všechny, ale děti a nevzdělané osoby mohly užívat staré duchovní zpěvníky v českém jazyce. Dalším jeho úkolem bylo znovu dosadit katolické knihaře a tiskaře, čas od času kontrolovat tiskárny, aby nevydávali bezbožné autory, posílit misijní činnosti, reformovat kláštery a kvůli velkému nedostatku, kterým trpěli kněží bylo zapotřebí „znovu vyzdvihnout semináře a koleje chudých a založit nové a nadat je pro jejich udržení zcizenými církevními statky“, které drželi ve svých rukou kacíři.⁸

Caraffa plnil svůj úkol, jak nejlépe mohl. I navzdory nejisté vojenské situaci, která panovala v době jeho příjezdu, dal katolické reformaci velmi jistý tvar. Podařilo se mu, v docela krátkém čase, vytvořit si výkonnou síť informátorů a vydobýt si dobré politické postavení. Navíc se mohl opřít o spolupráci velké části církevních představitelů. Díky němu byl i vydán dekret, kterým byli z „Prahy a z Českého království pro svá provinění na věky vypovězeni všichni predikanti a zvláště všichni kalvinisti“. Listina vyšla 13. prosince 1621. Symbolicky velmi důležitý byl papežský zákaz kalicha, znovuzavedení latiny v liturgii na místo češtiny, zákaz přijímání podobojí a odstranění kultu Jana Husa. Důvěru v Caraffu vkládala i Kongregace pro šíření víry, *Congregazione de propaganda fide*, založená papežem Řehořem XV. v roce 1622. Šlo o stálý úřad, který se věnoval misiím. Při obnově církevní organizace Čech hrál důležitou roli, přičemž tato společnost vytvořila významnou informační síť, která spravovala Řím o stavu českých diecézí. Caraffa poté poslal do Říma i výčet svých úspěchů. Pražskému arcibiskupovi byl svěřen „patronát nad všemi pražskými kostely a celým královstvím“, pražská městská rada se stala opět čistě katolickou a další. Byl zde ale jeden problém, se kterým se české země ve svém návratu ke katolictví potýkaly ještě dlouho. Nedostatek spolupracovníků a kněží a „proradnost politiků“. Tito „politikové“ hráli i významnou roli v dalším problematickém úkolu, jímž byla restituce církevních statků zcizených v době husitského hnutí. Tento akt by totiž poškodil velkou část české šlechty. Ta se proto bránila a dělala problémy. Ferdinand II. ale nakonec, po

⁸ CATALANO, A.: *Zápas o svědomí*, s. 75–76.

opětovném naléhání nuncia a arcibiskupa, jmenoval komisi, která měla důkladně prozkoumat celou situaci. Komise se pustila do bádání i přesto, že jednání byla zpomalena šlechtici, kteří se báli, že by průzkum odhalil početná zneužívání církevních beneficií. Zde je vidět, že církev v českých zemích nebyla, alespoň ze začátku, vůbec v dobré pozici.⁹

Do celé akce se samozřejmě hojně zapojoval i nový arcibiskup Arnošt z Harrachu, který do Prahy dorazil v květnu roku 1623. Zasadil se například o vznik nových biskupství, která tedy vznikla až později. Síla protireformace byla totiž stále závislá na průběhu války. V květnu 1624, když se situace trochu uklidnila, mohl návrat společnosti ke katolictví opět zesílit. Císař souhlasil s vyhnáním nekatolického kléru nejen z královských měst, ale i z míst patřících „kacířským pánům“. Poté byly 18. května vydány dekrety, které zakazovaly výkon jiného náboženství než katolického. Lichtenštejnovi a Harrachovi bylo nařízeno, aby zahájili hon na protestantské duchovní, kteří se nacházeli na šlechtických panstvích. Následně byly v červenci jmenovány komise složené z laiků a duchovních, které měly dohlédnout na všechny kraje diecéze. Měl být také proveden soupis kostelů a seznam beneficií, protestanští kněží měli být nahrazeni katolickými a měla být připravena půda pro opakovaná shromáždění farářů. Komise zahájily v srpnu 1624 aktivní spolupráci se světskými i církevními institucemi v regionech a zjistili, že farní síť v českých zemích se nachází v katastrofálním stavu. Například v deseti krajích sice bylo možno svolat faráře a rozdělit mezi ně opuštěné farnosti, avšak celkový počet farností svěřených farářům, nebo alespoň ty, které byly zaznamenány, činil kolem pěti set. Skutečně obsazeno z nich bylo ale jen něco málo přes dvě stě. Mnoho kostelů bylo ale v dezolátním stavu a něco, co zvenku připomínalo Boží chrám se zevnitř podobalo spíše chatrči nebo holubníku. Stav farní sítě byl sice o něco lepší v okolí klášterů, kde církevní řády, které byly velice důležité v první etapě pobělohorské katolizace, vyvážily nedostatek farářů. Ani to však nemohlo stačit a začátek pro novou katolickou politiku tak nebyl vůbec jednoduchý.¹⁰

I přes veškerou dosavadní snahu, se tedy obracení Čech na víru docela táhlo a Ferdinand II. nebyl spokojený s takovým pomalým průběhem. Nařídil tedy Harrachovi, aby se do situace více vložil. Jejich spolupráce ale nebyla vůbec idylická. Každý z nich měl úplně jinou představu o tom, jak přimět obyvatelstvo ke konverzi a zároveň i o tom, jak má fungovat církev. Harrach se snažil spíše o obnovu v duchu dekretů Tridentského koncilu, císař o podřízení církev státu. Císař byl úspěšnější. Arcibiskup se ale zasadil o to, aby byla nařízení stroze uplatněna proti

⁹ Tamtéž, s. 77–80.

¹⁰ CATALANO, A.: *Zápas o svědomí*, s. 80–88.
ČORNEJOVÁ, I.: *Úloha církevních řádů*, s. 18.

všem bez jakýchkoliv ohledů. Zlomový moment proběhl v letech 1626 a 1627, kdy se arcibiskup rozhodl sepsat podrobný plán a vydal se osobně jednat s císařem. Mimo jiné navrhoval, rozdělení arcidiecéze na pět diecézí, pro které by byli jmenováni čtyři noví biskupové. Za další propagoval ustanovení nové komise pro náhradu církevních statků a vyhlášení a uplatňování dekretů tridentského koncilu. Blízký spolupracovník Harracha, Valerián Magni, pak představil konkrétní opatření, která měla být učiněna. Ve zkratce šlo o vyhnání kacířů a zavedení inkvizice proti nim, zbavení se kacířských knih a zároveň udělení všemožných privilegií katolíkům. V roce 1627 bylo vydáno Obnovené zřízení zemské, což mimo jiné obsahovalo právě rekatolizační dekry. Nekatolíci tak dostali půl roku na rozmyšlenou, zdali emigrují nebo konvertují ke katolicismu. Většina z těch, kterým to umožňovaly prostředky, emigrovala.¹¹

2.1. Co s těmi, kteří neodešli?

Nicméně, někteří protestanti v českých zemích zůstali. Možnost emigrace totiž měla jen šlechta a bohatí měšťané, když předtím prodali svůj majetek. Ani tak ale neemigrovali všichni šlechtici. Lidé, kteří zůstali, se museli přihlásit ke katolicismu. Vnucená změna vyznání, v dobách, kdy víra v Boha a lpění na tradici hrály velmi důležitou roli, znamenala vskutku fatální proměnu. Mělo to velký vliv na život člověka i celého širšího společenství. Magni také zdůraznil, že i když se některé z přednesených požadavků prováděly i dříve, docházelo k „šikanování kacířů“, což vedlo spíše ke škodě. Neboť násilné způsoby konverze často vedly k rebeliím, protestům a masové emigraci, která zase zapříčinila obecné chudnutí a špatný ohlas v zahraničí. Vyvolávalo to také falešné konverze. Obecně platilo, že násilné formy tzv. rekatolizace měly ten nejmenší efekt. Iniciátorům celé proměny nakonec došlo, že bude dobré tento proces provádět mírněji a svěřit jeho organizaci převážně duchovním. Začalo se brát více ohledu na věci, které mohly na člověka působit do hloubky a soustřeďovalo se na skutečnou a vnitřní konverzi jednice. Byl kladen důraz na propagování věcí, které měli napomoci k tomu, aby protestanti změnili názor. Například byly opět rozšiřovány kulty světců. Velkou událostí bylo přenesení ostatků sv. Norberta do Prahy v roce 1627 nebo pozdější svatořečení Jana Nepomuckého. Ten se těšil opravdu obrovské úctě, a i když byl za svatého prohlášen až v roce 1729, jeho kult se začal hojně rozvíjet už ve druhé polovině 17. století. Nejvíce uznávanými světci v 17. a 18. století

¹¹ CATALANO, A.: *Zápas o svědomí*, s. 89, 124.
LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 24–25.

byli tedy právě sv. Jan Nepomucký, sv. Václav a Panna Marie. Samozřejmě se ale pozornosti dostalo i ostatním světcům, jako například sv. Vojtěchovi, jehož kult budu rozebírat později.¹²

S obnovováním a rozšiřováním kultů také nepochybně souvisí ostatní faktory. Například výstavba nových kostelů a kaplí nebo opětovný rozvoj a propagace poutních míst. S čímž se pojí i pořádání společných poutí. Velký rozvoj zaznamenala katolická literatura, často popisující život a činy světců. S čímž souvisí i rozmach katolického dějepisectví. Zároveň se dařilo umělcům, kterým přicházely zakázky na díla s církevní tematikou. Dokonce se podobizny svatých objevovaly i na užitém umění. Například portrét Jana Nepomuckého se dal nalézt na okenních sklech, nábytku i kuchyňském náčiní. Církev také konečně ocenila práci herců a začala je využívat k propagaci kultu svatých. Do organizace celé katolizační akce se zapojily převážně církevní řády. Tento dlouhý proces trval přes celou třicetiletou válku a pokračoval i po ní. Katolictví získalo v českých zemích opět převahu.¹³

3. Nenásilná katolizace a co k ní patří

3.1. Stavby a poutní místa

V období tzv. rekatolizace zaznamenala velký rozvoj zejména sakrální výstavba spolu s rekonstruováním a zvelebováním poutních míst. Toto období je shodné s nástupem baroka v českých zemích. Barokní sloh zasáhl všechna odvětví výtvarného umění a na jeho provedení jde vidět snahu o zobrazení Božské moci. Sloh užíval mnoho způsobů a technik, aby demonstroval nadpřirozenou sílu. Navíc s sebou přináší i dynamičnost a různé zobrazení emocí, což působí na oko pozorovatele. Oblíbenou barvou byla zlatá, která mohla symbolizovat božskou moc a například v sochařství byly pomocí ní demonstrovány zázraky. Spousta staveb pak byla právě doplněna o sochařskou výzdobu, jak v podobě reliéfů, soch vázaných na architekturu i samostatně stojících děl uvnitř i vně staveb. Oblíbeným doplněním budov byly také obrazy, jak nástěnné malby, tak i volné obrazy.¹⁴

V 17. a 18. století tedy začaly vznikat nové barokní kostely, kaple, poutní místa i kláštery. Případně docházelo k renovaci těch starých. V hlavních městech pak vznikaly mariánské sloupy a na venkově loretánské kaple. Tyto stavby byly financovány převážně z peněz šlechty

¹² CATALANO, A.: *Zápas o svědomí*, s. 124–125.

ČORNEJOVÁ, I.: *Úloha církevních řádů*, s. 18.

KADLEC, Jaroslav: ed. *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha 1989, s. 239.

LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 40–42, 267–272.

¹³ Tamtéž, s. 12, 18, 114, 129, 279.

¹⁴ Tamtéž, s. 143.

VLNAS, Vít: *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století* (dále jen *Sláva barokní Čechie*). Praha 2001, s. 132.

či bohatých měšťanů. Zvláště v případě loretánských kaplí, kdy se na jejich stavbách podílely téměř všechny významné rody z království. Samozřejmě výstavba různých městských i venkovských kostelů a dalších památek mohla být také financována z peněz o něco chudších obyvatel. Jednak mohly být na tyto účely použity dávky anebo peníze z různých sbírek či odkazů.¹⁵

Zajímavou kategorií jsou zde ale již zmíněná poutní místa. Jejich podoba mohla být různorodá. Od malebných kapliček v lesích až po honosné barokní kostely uprostřed měst. Podoba poutního komplexu závisela na několika faktorech. Jednak na věhlasnosti místa. Čím více poutníků přicházelo, tím byl komplex větší. Musel jim také poskytovat přístřeší pro odpočinek, modlitby, meditaci a někdy i dokonce přenocování či několika denní pobyt. Zároveň čím bylo místo známější, tím byla honosnější jeho výzdoba, která mohla být financována i z různých darů, odkazů, nadací a sbírek. Výzdoba samozřejmě korespondovala s historií poutního místa, se světce(m) či světci, kteří byli jeho patrony či s donátory a jinak důležitými lidmi. Účel sochařských a malířských vyobrazení byl jednak okrasný, ale také měl poutníky poučit o dějinách, světcích a Božích zázracích. V 17. století se konstituovaly základní typy českých barokních poutních míst. Německý badatel Franz Matsche za takový základní typ považuje Hradčanskou Loretu s ambity obklopující loretánskou kapli. Toto uzpůsobení totiž plně vyhovovalo poutnímu provozu. Ambity poskytovaly unaveným poutníkům ochranu proti dešti, slunci či větru, a jejich výzdoba zároveň sloužila k již zmíněnému účelu, k meditacím, modlitbě a ponaučení. V areálu se na nádvoří nacházely kašny, které sloužily k občerstvení. K podobě poutního místa ale hrála roli i podoba krajiny. Bylo často používáno i symbolických forem půdorysu. Například spousta mariánských kostelů byla vystavená ve tvaru hvězdy, pravděpodobně podle výkladu jména Panny Marie. Poutním místem se ale mohl stát jakýkoliv kostel, ale například i studánka nebo třeba strom, u kterého se odehrál nějaký zázrak.¹⁶

3.2. Poutní místa, poutnictví a poutníci

Poutnictví budu věnovat menší podkapitolu, protože povědomí o něm je pro mou práci důležité. A to jednak proto, že se tento trend rozšířil právě v době utváření a posilování katolické konfese, a zároveň byl důležitý pro rozvoj kultu světců. Motiv poutě je důležitý i v souvislosti se sv. Vojtěchem. Poutnictví v českých zemích mělo dalekou tradici již ve středověku. S nástupem

¹⁵ LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 12, 66–67.

ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách, 17.-18. století* (dále jen *Obraz a kult v Čechách*). Praha. 1999, s. 117–119.

¹⁶ LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 236.

OHLEK, Norbert.: *Náboženské poutě ve středověku a novověku* (dále jen *Náboženské poutě*). Praha 2002, s. 27.

ROYT, J.: *Obraz a kult v Čechách*, s. 112–117.

husitství byla tato aktivita potlačena a znovu se rozbíhá právě v období protireformace. Občas se ale stalo, že člověk nemohl, ať už z jakéhokoliv důvodu, na pout' vyrazit. Já ale představím řešení i na tuto problematiku.¹⁷

Nejdříve je ale nutné zmínit, jak vypadaly poutní místa u nás. Je jasné, že ač se některá z nich těšila veliké oblibě, žádné nedosahovalo takové slávy a prestiže jako například Řím, Santiago nebo Jeruzalém. Nebudu se zabývat tím, kam přesně lidé v českých zemích putovali nejčastěji, jelikož to je již nad rámec mé práce, nicméně je jasné, že cílové destinace vždy záležely na preferencích putujícího. Mohli tedy navštěvovat mariánské, svatovítské či jiné kostely, zároveň také zavítat k léčivým pramenům nebo na lokace zázraků. Proč se ale lidé vydávali na určitá místa a ne jinam?

Motiv poutníka mohl být různorodý. Mohli putovat nemocní lidé, či lidé po těžké nemoci, kdy zaslíbili nějakému světcí, že za uzdravení podniknou cestu na svaté místo. Zároveň mohli lidé přislíbit pout', když přežili nějakou katastrofu nebo když světec ochránil jejich dítě, ať už před chorobou či proti jiným faktorům. Velkou část poutníků tvořili také zločinci, nicméně toto byla spíše středověká praxe a raném novověku se tolik neobjevovali. Existovali ale i poutníci, kteří neputovali pouze za uctěním světce, ale podnikali spíše cesty naučné, například kavalírské cesty. Je také potřeba zmínit, že poutnictví nebyla čistě mužská záležitost, naopak putovalo i velké množství žen.¹⁸

Na pout' bylo nutné se řádně připravit. Vše se odvíjelo od náročnosti cesty. Zda se člověk vydával do jiné země, na kraj svého království nebo jen za humna. Také zdali se plánoval vrátit ten den nebo den následující, či zůstával na několik dní, týdnů, popřípadě měsíců. Pokud se jednalo o nějakou delší cestu, platilo pravidlo, že jedinec si před odchodem zařídil věci tak jako kdyby zemřel. Cesty byly nebezpečné a nikdy nebylo jisté, zdali se vrátí domů v pořádku nebo vůbec. I z důvodu bezpečnosti se cestující sdružovali do skupin nebo se pořádali přímo skupinové poutě například v termínu svátku nějakého světce. S čímž souvisí i to, že poutní místa znala data, kdy k nim přicházelo nejvíce návštěvníků a mohla se tak na jejich uvítání přichystat dopředu. V případě vyhlášených a velkých míst to bylo opravdu důležité. Jelikož přichozím muselo být poskytnuto ubytování nebo alespoň přístřešek, zároveň často nějaká skromnější strava a hlavně voda. Správa místa musela také dobře zorganizovat průběh návštěvy. Lidí bylo mnoho a všichni se tlačili co nejbliže třeba k oltáři či relikvii světce. Bylo tedy nutné

¹⁷ LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 18, 238.

¹⁸ Tamtéž, s. 243–245.

OHLER, N.: *Náboženské poutě*, s. 45–52, 68–70.

tento dav nějak organizovat. Zároveň se také někdo musel starat o dary, které lidé přinášeli. Některá místa měly i knihy, kam se zapisoval jejich chod a všechny další potřebné věci. Ty byly vydávány v jazyce podle národností, které místo nejčastěji navštěvovali. U nás převládala literatura česká a německá. Často byly knihy doplněny i o vydání latinské, která byla určena pro vzdělance. Uvnitř byla zaznamenána historie místa, a to v širších historických i topografických souvislostech, dále se zde nacházel popis výzdoby a důvod proč se na poutním místě nalézají právě ty určité obrazy a sochy. Velká část textu pak byla věnována zázrakům, pravděpodobně popisovaných z knihy zázraků, které se zpravidla na poutních lokacích vedly. Události byly řazeny buď chronologicky nebo podle jejich typu, přičemž bylo uváděno celé jméno a povolání toho, kterému se dostalo zázrakem pomoci. Dále zde byly zmiňovány dary, opět často ve skupinách podle typů.¹⁹

Většina poutníků v 17. a 18. století neputovala daleko. Jelikož mnoho poutí zabralo například jen dva dny a zpravidla se konaly o svátcích, kdy bylo zakázáno pracovat, a tak tyto cesty nevodily ani vrchnosti. Navíc často putovali velké skupiny, třeba i celé vesnice. Pokud se však člověk musel z nějakého důvodu vydat na velmi dalekou cestu, mohl ho zaštitit sám farář. Například doporučujícím dopisem, ve kterém potvrzoval, že poutník je pravověrný a uvádělo se zde místo, které hodlal ve vši zbožnosti navštívit. Na místě si poté mohl pořídit dokument, kde bylo uvedeno, kdy dorazil, jak dlouho se zdržel a kdy místo opustil. Co měl ale dělat člověk, který na pouť opravdu nemohl vyrazit ať už z různých důvodů? Právě pro to se v novověku objevil nový trend. Duchovní pouť. Člověk nemusel opustit svůj statek, ale duchovně byl na pouti. Cesta byla stanovena na padesát dní. Začínala zpovědí a svatým přijímáním, poté následovala spousta modliteb a bohoslužeb rozpočítaných do všech dnů. Poutník se měl během této doby navíc i postit. Po uplynutí dnů se člověk v podstatě duchovně navrátil zpět.²⁰

Vrátím se teď ale k reálnému putování. Když cestující dorazil na místo, muselo to v něm zanechat neskutečný zážitek. Nejen že měl radost z toho, že přežil cestu a především, že konečně došel ke svému světcovi. Zároveň na něj ale působili vjemy na samotném místě. Bohatá a nádherná výzdoba, modlící se lidé, lokace, na které se odehrály zázraky a také místo, kde kdysi dávno stál jeho oblíbený světec, ke kterému se on teď s prosbou vypravil. A všechny tyto aspekty působily na člověka a mohly ho utvrdit v katolické víře. Zároveň ten, kdo ještě váhal nad tím, co učili katoličtí kněží, mohl být unesen velkolepostí poutního místa a získal povědomí

¹⁹ OHLER, N.: *Náboženské poutě*, s. 83–86, 175, 188–189.

ROYT, J.: *Obraz a kult v Čechách*, s. 54.

²⁰ OHLER, N.: *Náboženské poutě*, s. 73, 80, 83–84, 191.

o tom, že oni katoličtí světcí skutečně existovali a konaly zázraky, a tedy že katolická cesta bude ta správná.²¹

Poutě byly velkým trendem v období po Bílé hoře. Vše souviselo také s budováním katolické minulosti, k čemuž návštěva poutních míst jistě pomáhala. Není tedy divu, že církev i koruna pořádala a podporovala zejména společné poutě o svátcích určitých světců. Je jasné, že nejnavštěvovanější místa byla tam, kde se podporoval mariánský a svatojánský kult. Nicméně i jiné lokace hrály roli. Ke místům svatovojtěšského kultu se dostanu později.²²

3.3. Sochařství, malířství a užité umění

K poutním místům, ale i ke každodennímu životu věřícího, bezpodmínečně patřili umělecké předměty. Ať už se jednalo o výzdobu sakrálních staveb jako například kostelů, kapliček a klášterů nebo i prvky na světské architektuře, například výzdoba mostů či fresky na městských domech. Nesmíme zapomínat také na volné obrazy a sochy, které se mohly nacházet v interiérech různých domů či, v případě soch, například na zámeckých zahradách. Dalším důležitým aspektem je pak užité umění s církevní tematikou.

V pobělohorském období byl nárůst uměleckých děl. S rostoucí mocí katolické církve rostla i poptávka po sakrálním umění. Církev byla opět velký objednavatel. Byly za potřebí nové sochy a obrazy na výzdobu kostelů a dalších staveb. Zároveň s obnovou kultu světců byla velká poptávka po dílech všeho druhu, které by zobrazovaly svaté. Vyobrazení působily velice reálně a jak to už k baroku patří, i dramaticky. Což ještě více umocnilo jejich sílu. Samozřejmě si musíme uvědomit, že ač se baroko obracelo hlavně k Bohu a nejvíce děl tedy vznikalo s touto tematikou, neznamená to, že to byl jediný námět. Vznikaly i díla světského rázu. Těmi se však nebudu zabývat.²³

V 17. a 18. století se ve velké míře rozvíjelo sochařství, a to ať už se jednalo o sochy zasazené do architektury, sochy, které byly součástí nějakého většího celku, reliéfy či přímo volné sochy. Když se budeme bavit přímo o vyobrazení světců, ti mohli být ztvárněni ve skupinách či samostatně, často se svými atributy. Nebo se také mohlo jednat o ztvárnění nějaké události. Například, pokud bychom se bavili o sv. Vojtěchovi, ten byl hojně zobrazován, a to jak v sochařství i v malířství, spolu s Boleslavem II. při zakládání Břevnovského kláštera. Dále mohl být světec ztvárněn při nějakých ikonických momentech ze svého života, či při konání

²¹ Tamtéž, s. 121–122.

ROYT, J.: *Obraz a kult v Čechách*, s. 119–120.

²² LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 263.

²³ VLNAS, V.: *Sláva barokní Čechie*, s. 132.

zázraků. Baroko začalo opět používat i polychromované sochy, užívalo například i s pleťovou barvou tváře. Jak jsem již výše uvedla, oblíbenou barvou byla zlatá, která sloužila ke ztvárnění různých zázraků. Užívala se například i na svatozáře. Sochy se také mohly často oblékat do šatů. Což se tedy týkalo spíše dřevěných samostatných děl. Šaty byly z drahých materiálů a často pocházely od dárců. Pokud se na látce nacházela výšivka, často byla tvořena samotnými dárci. Vzácně se na plášti mohl objevit erb donátora. Toto odívání mělo ale několik nedokonalostí. Docházelo například k ořezávání končetin soch.²⁴

Nedílnou součástí bylo i malířství. Užívání šerosvitu dodalo barokním malbám na dramatičnosti, a i to vtáhlo pozorovatele více do děje díla. Opět mohl být zobrazován světec sám či v souvislosti s nějakou událostí. A to jak takovou, kterou prožil, ale například i s událostí, která se stala jen několik let zpátky od vzniku díla a světec v ní nijak fyzicky nefiguroval. I zde ale platí, že díla byla často spojována s legendami. Když se obrazy nacházely na poutních místech, mohly tak zobrazovat opět vznik místa, zázraky, které se zde staly anebo klasicky patrona. Samozřejmě mohly souviset i s donátory či správci komplexu.²⁵

Nástěnné obrazy, fresky a podobně již dále rozebírat nebudu. Je tady ale ještě jedno odvětví malířství, kterému bych se chtěla věnovat. Ač se někdy může finální podoba odklonit od malby či kresby a zabrousit do jiných technik, má pořád podobu obrázku. Jedná se o devoční grafiku. Tyto díla můžeme také nazývat svaté obrázky. Jedná se o malé kartičky, na nichž byl zobrazen světec. Mohl být opět zachycen se svými atributy nebo vykonávající nějaký zázrak. Obrázky se daly koupit nebo mohly být i rozdávány. Často si je poutníci přinášeli z poutních míst a poté zakládali do modlitebních knížek, vlepovali do skříní či truhel nebo také dávali nebožtíkům do rakve. Pokud pocházel obrázek z poutního místa, mohl být světec zobrazen i s věcmi typickými pro onu lokaci. Jako například vznášející se nad kostelem atd. Kartička ale nesloužila jen jako upomínkový předmět, lidé také věřili, že má nějakou nadpřirozenou moc. Například že je ochrání od zlých věcí nebo že třeba neshoří.

Devoční tisky byly nejčastěji malované, a to akvarelem na papíře, pergamenu nebo i na plátně, dřevěné desce, měděném plechu, hedvábí, rohovině či slídě. Existovaly i takové, jejichž obraz byl tvořen miniaturním textem modlitby. Papír mohl být také vystřiháván a lepen různě přes sebe, aby výsledek působil plasticky. V případě takto seskládaných obrázků mohlo být použito

²⁴ ROYT, J.: *Obraz a kult v Čechách*, s. 96–98.

STEHlíKOVÁ, Dana.: *Tisíc let benediktínského kláštera v Břevnově (993-1993): průvodce výstavou*. Praha 1993, s. 13, 17, 27, 33.

VĽNAS, V.: *Sláva barokní Čechie*, s. 132.

²⁵ ROYT, J.: *Obraz a kult v Čechách*, s. 73–76, 112, 119–120.

i více materiálů nebo mohlo být dílo nalepeno na nějakou neutrální podložku z jiného materiálu. Potom hovoříme o kulisovém obrázku. Nejvíce používanou technikou byl ale tisk. Mohl být na různých materiálech. Na papíru bílém i tónovaném, na pergamenu, plátně, hedvábí, a dokonce i na kokonech bource morušového, stromové kůře, zlaté či stříbrné fólii nebo dýze. Obrázky byly poté často kolorovány nebo zlaceny.

K vydání devočních obrázků bylo potřeba i světského schválení, což většinou nebyl velký problém. Obrázky také mohly mít různé typy a mohly být vydávány k určitým událostem a svátkům. Mimo prostou podobu světce se tak můžeme setkat i s velikonoční, křesťní, biřmovací či úmrtní tematikou. Devoční grafika se stala důležitým médiem v šíření protireformačních témat. I díky tomuto prostředku se rozšiřovaly kultury světců a obecné povědomí o nich. Není tedy divu, že církve i koruna tento trend podporovaly.²⁶

Pro sochy i pro obrazy platí, že se kolem nich mohly dít zázraky. Lidé například i věřili, že pokud se díla dotknou, bude mít jejich modlitba větší účinek. Hrozilo zde ale nebezpečí, že věřící začnou uctívat samotnou sochu, či obraz, a ne toho kdo byl zobrazen. Církve si ale nakonec uvědomila, že takováto vyobrazení jsou opravdu spíše k užítku. Když totiž věřící pohlédl na umělecké dílo, s výjevem nějakého zázraku, a uviděl velice realisticky vypadající postavy, uvědomil si, že světci opravdu existovali, že vypadali jako obyčejní lidé, ale že díky svým skutkům se stali svatými.

3.4. Literatura a písně

Všechny předchozí informace jsem uvedla, kvůli jejich vztahu k prosazování nové náboženské politiky v českých zemích, ale také kvůli symbolice související s kultem svatého Vojtěcha. Nedílnou součástí k oběma problematikám jsou ale i díla literární. A to jednak z důvodu, že texty tvořily důležitý mechanismus v protireformaci, a také z toho důvodu, že později budu analyzovat velice důležitý pramen patřící ke svatovojtěšskému kultu a nějaké povědomí o literární činnosti se tak do této práce velice hodí.

Po Bílé hoře se samozřejmě změnila poměry. Katolictví se stalo jediným legálním náboženstvím. S tím souvisela i snaha zničit a zamést stopy po jakémkoliv jiné víře. V roce 1623 byla vydána právní opatření, která mimo jiné zakazovala i dovoz knih ze zahraničí. O tři roky později byla také ustanovena komise pro dohled nad tiskařským průmyslem, která zodpovídala za konfiskaci škodlivého materiálu a měla dohled i nad samotnými tiskovnami. Komise mohla také volně vstupovat do domů obyvatel a zabavovat nežádoucí knížky. Ve venkovských

²⁶ Tamtéž, s. 281–296.

oblastech se tímto zabýval farář a jeho povinností bylo prozkoumat knihy svých farníků. Samozřejmě se také rozvinula cenzura. Problém byl, že cenzura i čistky byly dosti nedbalé. Často se tedy stalo, že nějaký spis proklouzl a nebyl zničen. Církev totiž v mnoha případech kontrolovala texty až na konci 17. a na začátku 18. století. Zároveň byla často prozkoumána pouze česká vydání, v těch latinských tak mohly zůstat kontroverzní perličky. Církev se totiž soustředila především na to, aby zničila upomínku na Jana Husa. Kvůli potlačení volné vydavatelské činnosti se centrum výroby knih koncentrovalo v Praze, kde se mu věnovali především jezuité, ostatně tak jako téměř všem důležitým aspektům v období tzv. rekatolizace. Postupem času se ale tisková výroba začala opět rozvíjet i jinde. Všechny vydané spisy ale musely projít kontrolou.²⁷

Největším počinem bylo vydání česky psané Svatováclavské bible poprvé v roce 1677. Bible v národním jazyce sice zaujímaly v našem prostředí už dlouhou tradici, nicméně podle Říma to bylo zárodkem všech problémů. Svaté písmo totiž udělalo z Mistra Jana Husa tu velkou osobnost. Právě proto bylo vydání oné knihy takovou velkou událostí. Jejího zprostředkování se samozřejmě chopili jezuité a text byl namířen hodně protihusitsky.²⁸

Další věci, která vycházela tiskem byly kázání. Například zápisy kázání Bohumíra Bílovskeho byly oblíbené. Texty byly určeny většinou pro kněží, kteří z nich pak čerpali. Byly však vydávány i samostatně pro obyčejné lidi, třeba ke svátku nějakého světce, pohřbu atd. Tato produkce dosáhla v Čechách vrcholu v roce 1729 se svatořečením Jana Nepomuckého. Právě i díky kázáním se také mohla utvářet ona nová katolická společnost.²⁹

Důležité byly i písně. Lidé si dobře uvědomovali, jakou mají sílu. Jejich moc hojně využívali i nekatoličtí reformátoři. Katolická církev si toho byla ale vědoma a své učení rozšiřovala i právě pomocí písní v mateřském jazyce. Přeci jen si je lidé lépe zapamatovali, protože rozuměli textu. Z čehož vyplývá, že si z něj také odnesli mnohem větší ponaučení než z latinských frází, jejichž význam jim byl cizí. Zajímavé byly tzv. kramářské písně. Což byly samostatné listy prodávané na tržištích. Většinou se jednalo o balady o zakázané lásce, milostné příběhy se špatným koncem atd. Církev si i toto uzpůsobila podle sebe a prostřednictvím kramářských písní šířila povědomí o křesťanských mučednících a podobně. Kultura písní byla v českých zemích opravdu silná. Není tedy divu, že se stala i silnou zbraní. Zároveň mi přijde důležité podotknout,

²⁷ LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 24, 205–207.

²⁸ Tamtéž, s. 210

²⁹ Tamtéž, s. 216–223.

že tuto kulturu českých katolických písní u nás v podstatě zavedl sv. Vojtěch, který složil právě vůbec první duchovní píseň v češtině.³⁰

Nesmíme ale opomenout ještě jeden velice důležitý žánr pobělohorské literatury. A to spisy zabývající se dějinami. Často se tedy můžeme setkat i s životopisy světců. Katoličtí dějepisci se totiž snažili o ukotvení „správné“ víry a k tomu byla potřeba vytvořit silnou katolickou minulost, která by ospravedlnila náboženskou identitu. Čeští i němečtí kněží se do práce pustili opravdu důkladně a byli rozhodnuti hledat i jehly v kupce sena. Prohledávali knihovny i archivy a pečlivě procházely všemožné knihy. Měli mezi sebou numismatiky, archeology, genealogy i další odborníky. Zavítali i na venkov, kde sbírali lidové písně a legendy nebo luštili nápisy v kostelech. Pobělohorské země tak byly dějepisickou literaturou s náboženským charakterem přímo zaplaveny. Tyto texty hráli velkou roli v obnově kultu světců. Vyzdvihovali jejich skutky a zázraky, zároveň je ale popisovali jako lidi, kteří dělali chyby, z nichž se ale poučili a snažili se je všemožně odčinit. Katoličtí dějepisci tak přetvořili zemi kacířů v zemi mučedníků. Text knih byl přitom napsán velice čtivě a často byl doplněn i o krásné ilustrace. Mohl být uveden i detailní popis míst, například chrámů, kostelů atd. Zároveň byl dán důraz na různé symbolické prvky. Tím mohlo být popisování různých zjevení, samozřejmě zázraků, ale také vykreslování lidské stránky světce. Čtenář se tak mohl se svým hrdinou lépe ztotožnit a zároveň věděl, že i když svatý udělal kdysi v životě chybu, nebylo nikdy pozdě na zpytování svědomí a odčinění omylů. Pomocí této literatury tak světci znovu ožívali a minulost byla uvedena do přítomnosti kde se zakotvila v lidových vrstvách. Navíc díky již dlouholeté existenci knihtisku se spisy šířily mnohem lépe než v dobách středověku a mohly ovlivnit větší část populace.³¹

4. Projevy kultu svatovojtěšského v českých zemích do roku 1643

Svatý Vojtěch je jedním z několika českých patronů. Jak jsem již nastínila, po Bílé hoře nebyl jeho kult ten nejrozšířenější, avšak díky jeho zařazení mezi zemské patrony se také těšil veliké úctě. Nicméně jelikož není možné pohlédnout do myslí lidí žijících v té době, budou nám muset ke zmapování kultu postačit především hmotné prameny. O tom, že Vojtěchův kult byl živý, mohou svědčit jak zrekonstruované či nově postavené stavby, zhotovená umělecká díla, literární památky anebo například i pověsti, jež si lidé předávali. Já se pokusím nastínit z každé kategorie nějaký příklad. Jelikož hlavním pramenem k mé práci je kniha *Veleslavná památka svatého Vojtěcha* napsaná Kašparem Petrem Drauškoviem v roce 1643, budu se zabývat převážně věcmi, které vznikly nebo byly alespoň renovovány před tímto datem. Samotný spis

³⁰ Tamtéž, s. 223–233.

³¹ Tamtéž, s. 116, 125–142.

budu rozebírat později. Věcem, které vznikly až po tomto roce budu věnovat závěr práce. Kult se samozřejmě mohl projevat i u různých poutních míst, které stály například již od středověku a nebyly nijak zásadně obnoveny v 17. století, avšak jimi se zabývat nebudu.

4.1. Kostely, kostelní kaple a kapličky svatého Vojtěcha

U katedrály sv. Víta se nacházela venkovní kaple sv. Vojtěcha, kde byl již od středověku umístěn hrob tohoto světce. V roce 1541 ale v kapli hořelo. Oheň stavbu poškodil tak moc, že se do ní nedalo ani vstoupit. V jakém stavu byla hrobka v několika dalších letech není známo. Možná nad ní stála nějaká provizorní dřevěná kaplička. S jistotou ale víme, že roku 1576 se začala stavět kamenná kaple. Tomu nasvědčuje i letopočet zapsaný římskými číslicemi nad dveřmi hned pod obrazem sv. Vojtěcha, Václava a Jana Nepomuckého. Za panování Fridricha Falckého v roce 1619 byl ale chrám zrušen a jeho umělecká výzdoba byla poničena. Údajně jedině kaple sv. Václava a sv. Vojtěcha zůstaly neporušeny. Žádný z buřičů prý dovnitř nevstoupil, což lidé přisuzovali zvláštní síle těchto patronů. K tomuto se váže i zajímavá legenda. Krátce po korunovaci zimního krále, která proběhla v chrámu sv. Víta a svatováclavskou korunou 4. listopadu 1619, se děly v chrámu nevídané věci. Dne 22. listopadu se rozsvítila všechna okna chrámu, jako by celý hořel. To se opakovalo i o sedm dní později a tentokrát byl z kostela slyšet i zpěv. Protestantský kazatel Abrahám Scultetus vtrhl s několika žoldnéři do kostela, ale nic nenašli. Nikdo nekonal tajně mši, kostel byl prázdný. Přičetli tedy tyto divy čarodějnictví. Abrahám Scultetus poté požádal Fridricha Falckého o povolení chrám „vyčistit“, tedy odstranit jakékoliv upomínky na katolické bohoslužby. Čeští páni, i přesto že nebyli katolíci, radili králi, aby to nedopustil. Nejvíce namítal hofmistr Vilém starší z Lobkovic. Uvnitř chrámu se totiž nacházely i památky jeho rodu. Mohl navíc bránit katedrálu i jakožto symbol české státnosti. Nacházely se zde totiž hroby českých králů. Nicméně Fridrich nakonec k akci svolil. V noci, před odnesením věcí z chrámu, se opět rozsvítilo světlo uvnitř kostela a bylo slyšet, jako by někdo uvnitř sloužil svatou mši. Po jejím skončení se světlo ukázalo v kaplích sv. Vojtěcha a Václava. I přes tyto nadpřirozené úkazy se Abrahám Scultetus údajně rozhodl konat a věci v kostele rozbít. Vilém z Lobkovic ale viděl tu spoušť a vyděsilo ho, když málem přišel k úhoně i hrob jeho příbuzného. Žádal tedy krále, aby dal zákaz tomuto řádění. Nakonec se tak stalo a 22. prosince byly zbývající věci přeneseny do kaple sv. Vojtěcha. Situace ale ještě nebyla u konce. Hned následující den chtěli údajně dva Scultetovi služebníci zničit hroby svatých patronů a spálit jejich ostatky. Muž, který je k tomu podněcoval a učinil první

krok, ale podle legendy na místě oslepl, zlomil si obě nohy, a ještě ten den zemřel. Hroby tak zůstaly bez dalšího poškození a zbylé věci z kostela byly zapečetěny v kapli sv. Vojtěcha.³²

I když je tato legenda časově zasazená ještě do doby před Bílou horou, já pokládám za důležité ji zmínit. Jelikož se samozřejmě tradovala hojně i v době prosazování nové náboženské politiky a mohla být jedním z oněch nástrojů, jak přimět protestanty silně věřit v kult katolických světců. Takové legendy rozšiřovaly zároveň i strach a respekt před Bohem a jeho pomocníky. Také je otázkou, zda legenda nevznikla právě až za protireformace. Na samotném příběhu je znát, že je silně zasažen katolicismem. Tudiž konání protestantů je zde prezentováno jako jednoznačně špatné, přičemž je také potrestáno Božím zázrakem, který bránil tu „správnou“ katolickou víru.

Roku 1637 byla kaple obnovena. O tom svědčí i druhý letopočet nad dveřmi zapsaný tentokrát už arabskými číslicemi. Kaple od té doby normálně fungovala. Zde si dovolím i zmínku o události po roce 1643, abych se k této památce nemusela dále vracet a informace tak nebyly roztržštěné. V roce 1673 se v kapli konala velká slavnost. Jelikož v té době kolovalo v Čechách proroctví, že panovník Leopold I. vyžene Turky z Evropy a chrámu svatovítskému přinese opět bývalou slávu, tak jako se jí těšil v době Karla IV. Hodně lidí tomu proroctví věřilo. Zároveň se nynější arcibiskup Matouš Zoubek velice snažil vrátit chrámu zašlou slávu a dostavět ho. Nová část měla být zasvěcena sv. Vojtěchu. Tomuto plánu byla nakloněna koruna i čeští stavové. Dne 3. dubna 1673 sloužil arcibiskup slavnou mši v kapli sv. Vojtěcha. Potom se odebral k průvodu z kaple k místu, kde měl být položen základní kámen nové stavby. Tam sám třikrát udeřil stříbrnou motyčkou do země. Přítomní hodnostáři to po něm opakovali. Základní kámen ale nebyl hned položen. To učinil až Leopold I. dne 3. září téhož roku. Na nové stavbě se ale nepracovalo dlouho. Začala totiž válka s Turky, nebyly dostatečné finanční prostředky a 29. dubna 1675 zemřel arcibiskup.³³

V Praze u Prašné brány se nachází Vojenský farní kostel sv. Vojtěcha. Jedná se o rozsáhlou vojenskou budovu s kostelem. Na místě tohoto komplexu měl kdysi sídlo Václav IV. a i jeho nástupci. Posledním panovníkem, který zde žil byl Vladislav II. Ten plánoval areál zrenovovat a přestavět, ale kvůli nepokojům se roku 1484 odebral na bezpečnější Hradčany. Od té doby místo chátralo a pustlo. V roce 1556 byl komplex králem Ferdinandem I. darován Ladislavu Popelovi z Lobkovic, avšak dům pustl dále a začátkem 17. století byl téměř na spadnutí. Za

³² EKERT, František: *Posvátná místa královského města Prahy I.* (dále jen *Posvátná místa*). Praha 1884, s. 30–32. VOTKA, Jan, Křtitel: *Sv. Vojtěch hrob a ostatky na hradě Pražském* (dále jen *Sv. Vojtěch hrob*). Praha 1880, s. 611–612.

³³ VOTKA, J. K.: *Sv. Vojtěch hrob*, s. 612–614.

arcibiskupa Arnošta Harracha mu však nastala nová éra. Roku 1631 ho Arnošt koupil od Polyxeny z Lobkovic. A jelikož si byl vědom malého počtu duchovenstva v Čechách, zřídil tam duchovenský seminář se školami bohosloví a filozofie. Přípravy byly ale zkažené drancováním Sasů. Roku 1635 byl konečně seminář uveden do provozu a o tři roky později pro něj získal Harrach právo udělovat tituly bakalářů, doktorů a mistrů. Nicméně jen rok na to vypukl v Praze mor. Školy byly uzavřeny a do budov byly přemístěni nemocní. I když již roku 1640 mor ustál, seminář se nemohl těšit dlouhé doby bez nepokojů. Další informace opět přesahují rok 1643, avšak pro lepší strukturu textu je uvedu nyní. Po nešťastné bitvě u Jankova roku 1645 byla škola opět rozpuštěna, a za vpádu Švédů roku 1648 taktéž. Zároveň se Harrach dostal do sporu s Ferdinandem III. a jesuity ohledně udílení titulů. Jesuité chtěli mít na udílení výhradní právo. Arnoštovi bylo tedy toto privilegium odebráno, on na to ale reagoval posláním stížností do Říma papeži. Nakonec se tedy, po řadu let, doktoráty z teologie a filozofie neudělovali ani v jezuitském Klementinu ani v arcibiskupském semináři.³⁴

Kardinál Harrach se ale opravdu snažil, aby jeho seminář prosperoval. Důkazem toho byla i zřízená tiskárna. Aroštovi nástupci komplex také renovovali. Jan z Valdštejna položil základ pro kostel sv. Vojtěcha, ale dokončen byl až roku 1692 za arcibiskupa Valdštýna a 16. června 1697 byl již dostavěný kostel posvěcen arcibiskupem Janem hrabětem Breunerem. Kostel byl také opatřen oltáři a vším příslušenstvím pocházejícím od dobrovolníků převážně z řad duchovenstva.³⁵

Vojenský farní kostel sv. Vojtěcha je skromná budova s malou vížkou. V průčelí visí dva zvony z roku 1697. Jeden sv. Vojtěcha, druhý Jana Nepomuckého. Nad dveřmi průčelí je nápis: „Roku 1694“ a znak arcibiskupa Jana Bedřicha hraběte z Valdštýna. Spousta prvků výzdoby pochází ze začátku 18. stol. Hlavní oltář byl vytvořen roku 1705 na náklady děkanů, farářů, či chovanců arcibiskupského semináře. Obraz oltáře malovaný na plátně je dílo Michaela Leopolda Lukase Willmanna a zobrazuje smrt sv. Vojtěcha. Nahoře se potom nachází obraz Nejsvětější Trojice, nad svatostánkem obrázek Panny Marie a po stranách stojí bílé sochy sv. Petra a Pavla. Nad celým oltářem se nalézá sádrový baldachýn, jenž je nesen anděli.³⁶

³⁴ EKERT, F.: *Posvátná místa*, s. 448–450.

KRÁSL, František – JEŽEK, Jan: *Svatý Vojtěch druhý biskup pražský, jeho klášter i úcta u lidu* (dále jen *Svatý Vojtěch druhý biskup*). Praha 1898, s. 609.

³⁵ EKERT, F.: *Posvátná místa*, s. 451–452

KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 609.

³⁶ EKERT, F.: *Posvátná místa*, s. 452.

KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 609.

Do pražské arcidiecéze spadá i farní chrám ve vsi Št'áhlavech nad Bradavou. Nachází se ve vikariátu rokycanském. Nejdříve to byla zámecká kaple zřízená Jiřím Petrem z Kokořova roku 1638. V dalších století pak byla rozšířena a později obsazena farářem. Ostatní objekty v jiných diecézích vznikly až po roce 1643, proto je uvedu až v závěru práce.³⁷

4.2. Kameny a šlépěje sv. Vojtěcha

Po celém českém kraji jsou k nalezení otisky Vojtěchova těla v kamenech. Je zajímavé, že u benediktínských světců se velice často setkáváme s podobnými hmotnými stopami.³⁸ Ve většině případech byla na takovém místě později vystavěna kaple. Tyto lokace byly totiž velice oblíbené. Zároveň nová budova posunula místo na jinou, lepší, úroveň a byla větší šance, že se stane významnějším poutním místem. I když některé kaple u takových míst vznikly až po roce 1643, já je budu uvádět již zde a to z toho důvodu, že Drauskovius při psaní své knihy o lokacích jako takových jistě věděl a mohl se nimi inspirovat a to nehledě na existenci kaple.

Na břehu Labe u Neratovic, na místě, kde se odehrál slavný Vojtěchův incident s převozníky, vedle samoty u Hájku stojí kostelíček s černým, ze země vyčnívajícím kamenem. Zde je potřeba alespoň ve zkratce uvést, čeho se incident s převozníky vlastně týkal. Vojtěch tehdy hledal převozníky, aby se dostal přes řeku. Za vykonanou službu jim ale odmítl zaplatit, načež mu muži sebrali boty.³⁹ Kámen, na kterém Vojtěch odpočíval po trýznění od převozníků byl památný a oblíbený. Tak tam byly nejdříve vstavěny Boží Muka, potom kaplička a následně kostelík zvaný *v Hájku*. Dal jej zbudovat Ferdinand Vilém Slavata v 17. století. O svatovojtěšské pouti tam bývá mše a kázání pro četné poutníky.⁴⁰ Mezi Chlumkem a Štědrým vrchem za Vrčení je v kameni, na kterém Vojtěch usnul, otisk celého jeho těla. I na tomto místě byla vystavěna kaple v 17. století od Adama ze Šternberka. Jeho manželka Maxmiliána ji nechala vyzdobit mnoha obrazy českých patronů. I toto místo lákalo četné poutníky, jelikož balvanu se připisovala zvláštní moc. Scházeli se sem lidé, které bolívala hlava. Pokud ji položili na kámen v místě otisku té Vojtěchovy, jejich útrapy rázem zmizely a více se již neobjevily. Zmínka o tomto kameni se objevuje i ve *Veleslavné památce*.⁴¹ Další kaplička se nachází

³⁷ Tamtéž, s. 610–612.

³⁸ ROYT, Jan: *Příspěvek k ikonografii sv. Vojtěcha v 17. a 18. století* (dále jen *Příspěvek k ikonografii*). In: BLÁHOVÁ, Marie – HLAVÁČEK, Ivan: *Břevnov v českých dějinách*. Praha 1997, s. 115.

³⁹ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav – FLAJŠHANS, Václav. *Václava Hájka z Libočan Kronika česká*. Praha 1923, s. 131.

⁴⁰ KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 588.

⁴¹ DRAUSCHOVIUS, Petr, Kašpar: *Veleslavná památka svatého Vojtěcha* (dále jen *Veleslavná památka*). Praha 1643. [Online] dostupné z:

https://books.google.cz/books?id=8sLcPysUAj4C&pg=PP43&dq=svat%C3%BD&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwiP9_KeILDvAhWs-ioKHRoFAYoQ6AEwA3oECAEQAg#v=onepage&q=svat%C3%BD&f=false, kap. 23.

1. Jelikož stránky knihy nejsou očíslované, uvádím vždy kapitulu, ze které jsem čerpala informace. Kapitoly zapisuji pod jejich číslem, pokud číslo nemají, což je případ posledních dvou kapitol textu, očíslovávám je

v Borku na Nebílovsku, které říkají *Církvička na planinách*. Uvnitř se před oltářem nachází velký kámen, na kterém jsou vytlačena kolena. Zde prý světec klečel při modlitbě. I o tomto místě panovaly zvěsti, že kdo si na ten kámen klekne, okamžitě bývá zbaven bolestí v nohou.⁴² Další kámen je u oltáře v kapli v zelenohorském kostele. Na něm prý Vojtěch stál a žehnal české zemi. Nedaleko Zelené hory se také nachází kámen s otiskem světce v obuvi. Kapli tam dal vystavět zelenohorský hejtman Daniel František Táborský z Hirschenfeldu v roce 1682. Tomuto místu se říká *U šlápěje*.⁴³ Je patrné, že míst s kameny mající v sobě otisk nějaké části světceva těla je opravdu veliké množství a já uvádím jen zlomek z toho. Tyto odkazy jsou pro Vojtěcha typická.

4.3. Svatý Vojtěch jako ochránce studánek a pramenů

Světec byl odedávna spojován s vláhou a byl brán za jejího přímluvce. Proto se jeho sochy a podobizny často objevovaly u studánek a pramenů. V dobách velikého sucha se tam potom konaly průvody. I v Čechách jsou tomuto patronovi deště zasvěcené mnohé studánky. Zde budu také uvádět místa, u kterých vznikla nějaká stavba klidně až po napsání *Veleslavné památky*. Opět jsem se tak rozhodla z důvodu, že místa již existovala ať už nad nimi stála kaple nebo ne. V Milavči u Domažlice se nachází studánka a „lázeň“ zvaná Vojtěška. Tu kdysi dávno buď objevil nebo posvětil sv. Vojtěch. Nad pramenem stála zchátralá stavba, která byla roku 1653 nahrazena dřevěnou kaplí a 1677 byla vylepšená. I toto místo se těšilo oblibě a scházeli se sem nemocní, aby pili vodu proti chorobám a u toho prosili Vojtěcha za přímluvu. Mnozí se tak prý i uzdravili.⁴⁴ Nedaleko Zelené hory se nachází studánka *Vojtěška*. Pramen zde vytryskl ze skály a je čistý, studený a léčivý. Na Bílou neděli tam chodilo procesí s korouhvemi a duchovenstvo i lid vzdávali díky svatému patronu i Bohu. V ten den také udělovali pánové zámku zelenohorského bohaté almužny chudým. Jinak tam ale v noci strašilo a hojně řádili duchové. Tento pramen je také zaznamenán ve *Veleslavné památce*. Až budu dílo rozebírat, uvedu i

tak, jako by v číselné řadě následovaly. Neočíslovaný je také úvod, ten však pro větší přehlednost nazývám slovně.

2. V textu uvádím příjmení autora jako Drauškovius. Je však možná i varianta, kterou používám v případě citace *Veleslavné památky*, Drauschovius. Rozhodla jsem se českou podobu jména použít v textu, jelikož má práce pojednává o Čechách a tato podoba je mi tedy bližší. Druhou variantu jména v poznámkách pod čarou uvádím kvůli snazší dostupnosti k prameni. Pod autorovým jménem Drauschovius se totiž dá kniha lépe dohledat.

KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 588–589.

⁴² Tamtéž, s. 589.

⁴³ Tamtéž, s. 588.

Po stopách pánů regionů. In: *Nepomuk* [online]. 2022 [cit. 20.7.2022]. Dostupné z: <https://www.nepomuk.cz/turista/po-stopach-svateho-vojtecha/>.

⁴⁴ KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 640.

Admin. Vojtěška. In: *Obec Milavce* [online]. 2014 [cit. 20.7.2022]. Dostupné z: <https://www.milavce.cz/2014/09/10/vojteska/>.

zmínku o této studánce.⁴⁵ Za vsí Vrčení, mezi dvěma vrchy, se nachází studánka. K té se váže legenda o tom, jak Vojtěch střelil z luku po jelenu, kterého však netrefil. Šíp se zaryl do země z níž následně vytryskl pramen. Nedaleko stojí kaple od Václava Vojtěcha ze Šternberka z roku 1684. Ta nahradila menší kapličku z 16. stol.⁴⁶ V klášteře břevnovském se nachází jedna z nejznámějších vojtěchovských studánek. Na tomto místě se prý světec jednoho rána sešel s Boleslavem II., po tom co se oběma zdál stejný sen. Sen pojednával o tom, že tam kde ráno uzří píti jelena ze studánky, se nachází místo vhodné k založení kláštera. Když pak přišli na onu lokaci, ve vodě leželo dubové břevno, od toho nese klášter název Břevnov.⁴⁷

4.4. Zobrazení sv. Vojtěcha v malířství

Výše zmíněná svatovojtěšská kaple, u chrámu sv. Víta, přestavěná v roce 1637, je doplněna o nádhernou malířskou výzdobu. Kaple byla přestavěna do podoby centrální a polygonální stavby, jejíž stěny a strop byly vyzdobeny bohatým štukem. Výklenky vnější stěny byly zkrášleny vyobrazením českých zemských patronů s rozličnými alegoriemi. Nad vchodem do kaple byl ztvárněn sv. Vojtěch, Václav a Jan Nepomucký. Dále se zde nachází ilustrace se symbolickým motivem růže, která je aluzí na údajný erb Vítkovců, z knihy Matěje Benedikta Boleluckého. Vítkovci byli silný český rod, přičemž je možné, že byli pokrevně spjati i se Slavníkovci, tedy rodem, ze kterého pocházel sv. Vojtěch. Zobrazená růže má funkci rodového stromu. Na jejich spodních květech se nachází polopostavy Vojtěchových rodičů. Vrcholný květ je potom kolébkou malému Vojtěchovi, nad nímž se vznášejí andělé držící model svatovojtěšské kaple. V kapli bylo spolu s Vojtěchem uctíváno pět sv. bratří. Pro jejich ostatky byl zhotoven relikviář v roce 1617 od paní Polyxeny z Pernštejna a jejího manžela Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic.⁴⁸

Další díla, malířská i sochařská, uvedu na konci práce, jelikož vznikla až po sepsání Drauškoviova díla.

4.5. Sv. Vojtěch v památkách literárních

Po Bílé hoře i po třicetileté válce byly životy světců oblíbeným námětem v literární činnosti. Vojtěchovi, jakožto jednomu z českých zemských patronů, bylo také věnováno několik děl. Ty

⁴⁵ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 13.

KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 640.

⁴⁶ Tamtéž, s. 640.

ŠPAČEK, Jiří. Kaple sv. Vojtěcha. In: *Hrady.cz* [online]. 2016 [cit. 20.7.2022]. Dostupné z: <https://www.hrady.cz/kaple-sv-vojtecha-vrcen>.

⁴⁷ KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 641.

⁴⁸ ROYT, J.: *Příspěvek k ikonografii*, s. 113.

shrnovaly formou legendistických životopisů zázračné a historické události, které pak ovlivňovaly náměty děl. Zároveň také tato barokní literatura ve spojení s místní tradicí podstatně ovlivnila výzdobu svatovojtěšských poutních míst, jejichž vznik byl motivován údajnou fyzickou přítomností světce. Autoři takových děl hodně čerpali z kroniky Václava Hájka u Libočan. Nyní se již budu zabývat mým hlavním pramenem, *Veleslavnou památkou svatého Vojtěcha* od Kašpara Petra Drauškovia. O dalších literárních počinech uvedu zmínku na konci práce.

5. Kašpar Petr Drauškovius

Neznáme místo ani rok Drauškovia narození, víme však, že pocházel ze Slezan, což je vesnice nacházející se v Polsku. Do Nepomuku přišel nejspíše v roce 1629, není nám však známo odkud. Po dalších jedenáct let o něm nemáme jedinou zmínku až do roku 1640, kdy založil bratrstvo sv. Barbory. Papež Urban VIII. obdaroval bratrstvo plnomocnými odpustky. Více však o uskupení nevíme, jeho organizaci lze ale odvodit od společenství, které bylo založeno roku 1702 v Přešticích a je zasvěcené stejné patronce.⁴⁹

Asi nejvýznamnější věc, která se stala v Nepomuku za působení Drauškovia, bylo založení kostela svatého Jana Křtitele. Po dlouhou dobu se mělo za to, že byla stavba zahájena roku 1643. Nicméně, objevil se pramen, prohlášení Václava Vojtěcha ze Šternberka z konce 17. stol, pojednávající o tom, že byl kostel založen Františkem Matyášem ze Šternberka už 1630. Je však záhadou, jak skutečně události probíhaly. Nejpravděpodobnější však je, že základy stály již v roce 1641 a budova byla dokončena nejspíš o deset let později. Vysvěcení se dočkala až roku 1660 děkanem Sebastíanem Karlem Králem, z pověření arcibiskupa Harracha.⁵⁰

Drauškovius se věnoval svatovojtěšské a svatojánské tradici. Přičemž se zdá, že svatovojtěšská úcta má u něj hlubší kořeny, jelikož pocházel ze Slezan a s největší pravděpodobností vystudoval v polském Krakově. Je možné, že v Polsku poté chvíli působil a mohl se zde setkat s kultem svatého Vojtěcha, kterým byl následně ovlivněn. I v samotné *Veleslavné památce* je patrný prolínající se český odkaz s tím polským. Když například píše o tom, jak na den pokřtění Měčislava Vojtěchem v Polsku a ve Slezsku vynášejí děti z vesnic modly, obrazy a sochy na kůlech, házejí je do vody a potom spěchají zpět do vesnice. Tradice byla stále živá i v Drauškoviově době. Autor uvádí, že se tento zvyk dostal později i do Čech, a že je tedy dobré

⁴⁹ LINDA, Jaromír: *Veleslavná památka sv. Vojtěcha, jináč Adalberta, a její autor Kašpar Petr Drauškovius* (dále jen *Veleslavná památka a její autor*). In: Česká literatura doby baroka: sborník k české literatuře 17. a 18. století. Praha 1994, s. 171-172.

⁵⁰ Tamtéž, s. 172-173.

vědět, odkud pochází.⁵¹ Na tomto příkladu je znát jakýsi edukační záměr Drauškovia. I on sám v úvodu *Veleslavné památky* píše, že textem chce vzdělávat zvláště pobožné české poutníky a spravit je o tom, co se tehdy na různých místech stalo.⁵²

Veleslavná památka svatého Vojtěcha je dílo, které nám dává nahlédnout právě i do Drauškoviova smýšlení o této problematice. K pochopení osobnosti autora bychom však potřebovali zkoumat více pramenů. To ale není tak jednoduché, jelikož město a s ním i kostel a děkanství roku 1686 zasáhl požár a zničil i většinu spisů. Aby toho nebylo málo, roku 1746 udeřil požár znovu a zničil co zbylo. Bohužel se o Drauškoviovi v dnešní době nadá zjistit více informací. Je zde ale ještě jedno datum, které známe. Tím je datum jeho smrti. Kašpar Petr Drauškovius zemřel v 17. června 1658.⁵³

6. Veleslavná památka svatého Vojtěcha

Veleslavná památka svatého Vojtěcha je pramen, díky němuž si můžeme udělat představu o kultu sv. Vojtěcha v Českých zemích. Pokusím se toto dílo analyzovat a zaměřím se převážně na motivy, které se v textu vyskytují a také mě bude zajímat, jaké informace autor zdůrazňuje či více rozepisuje a které naopak zestručnil či neuvedl vůbec. Dílo pojednává převážně o životě sv. Vojtěcha, nastíním tedy jeho stručný životopis, ale nebudu zabíhat do přílišných podrobností, jelikož to není tématem mé práce. Přijde mi však ještě důležité uvést, z jakých zdrojů Drauškovius čerpal. Na několika místech je v textu uvedena poznámka odkazující na to, odkud informace pocházejí. Takto ocitovány jsou ale jen některé části. Často je navíc uvedeno pouze jméno autora a název díla chybí. Jako spousta pobělohorských dějepisců čerpal Drauškovius z Kroniky české Václava Hájka z Libočan a také z Kosmovy kroniky. Stranou nezůstala ani Kronika polská od Matěje Miechoviuse a Kronika opatovská. Často citovanými autory jsou dále Abrahám Bzovius, Ceasar Baronius, Jan Doubravius, Canisius, Cartuitius, Bonfín, Marcin Kromer či Voltheri Henrici Streversdorf. Zmíněn byl i Krancius když Drauškovius čerpal z třetí knihy jeho Metropole. Některé informace našel i v Kalendáři historickém od Daniela Adama z Veleslavína či na tabuli Slovanského Kostela v Novém Městě pražském. Samozřejmě se zde také objevuje odkaz na Bibli přesněji na knihu proroka Izaiáše a na žalm 95. Na tomto výčtu autorů je jasné, že Drauškovius se neomezoval pouze na česká díla,

⁵¹ Tamtéž, s. 174-176.

⁵² DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, Úvod.

⁵³ LINDA, J.: *Veleslavná památka a její autor*. Praha 1994, s. 174, 177.

nýbrž zabrousil i do zahraničních, například polských či uherských. Je tedy jasné, že ve *Veleslavné památce* jsou patrné české i zahraniční vlivy.⁵⁴

6.1. Úvod Draškoviiova díla

Kašpar Petr Draškovićius vydal *Veleslavnou památku* v roce 1643 a věnoval ji „vysoce urozenému pánu panu Františkovi Matyášovi Karlovi ze Šternbergka“. Poté jsou uvedeny důvody sepsání spisu. Měl sloužit k užítku převážně „pobožným českým poutníkům“ aby je spravil o tom, co se „mocnou, divou a neobyčejnou Boží rukou v těchto místech stalo a dále“. Zároveň si přál předat tuto legendu potomkům, stejně jako kdysi byla předána jemu. Nicméně, Draškovićius chtěl nejprve psát o Janu Nepomuckém, zjistil však, že ho již předběhli jeho bratři z Nepomuku, když o něm vydali spis o rok dříve. Rozhodl se tedy zkoumat svatého Vojtěcha, druhého českého biskupa a „našeho kraje divotvorce“. Zároveň uvádí, že chtěl pomoci k obnově světcovy památky.

Než se autor pustil do napínavého vyprávění, představil stručný úvod Vojtěchova konání. Ten byl prý na hodně místech „mstivý“, ale v našem kraji udělal tolik „dobrotivého“. Jsou zde v podstatě vyzvednuty nejdůležitější body ze světcova života. Tuto část však nebudu rozebírat podrobněji, jelikož jde spíše opravdu o takový obsah.⁵⁵

6.2. Život svatého Vojtěcha v podání nepomuckého děkana

Draškovićius pojímá své dílo chronologicky. Na začátku tedy uvádí, kde se Vojtěch narodil a podrobně rozebírá panství Slavníkovců, jehož centrem byla Libice nad Cidlinou. Následuje informace o Vojtěchově nemoci, přičemž jeho rodiče slíbili Panně Marii, že pokud se uzdraví, dají ho na církevní dráhu. Zde je zdůrazněno, že jakmile byl Vojtěch položen na oltář bohorodičky, jako by jí byl obětován, okamžitě se vyléčil. Můžeme vidět jednak ilustrování nebeské síly, a také motiv, jak se Panna Marie rozhodla pomoci nemocnému chlapci, jelikož věděla, že bude v budoucnu bezmezně sloužit Bohu.⁵⁶ Lidé věřili, že modlitba má ohromnou moc a pokud náhodou normální modlitba nezabírala, zkoušeli své prosby různě nadstavovat. Například zaslíbením poutě do svaté země, vystavěním kostel anebo právě posláním svého dítěte na církevní cestu.⁵⁷ Autor poté přeskakuje některé informace, jako učení světce na domovské Libici vychovatelem Radlou nebo jeho biřmování misijním biskupem Adalbertem, a rovnou zmiňuje studium v Magdeburgu, kde věnuje velkou pozornost Vojtěchově píli pro

⁵⁴ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, passim.

⁵⁵ Tamtéž, úvod.

⁵⁶ Tamtéž, kap. 1.

⁵⁷ OHLER, N.: *Náboženské poutě*, s. 66.

učení. Ten se údajně vyhýbal světským marnostem a místo toho raději přemýšlel o modlitbách. Také tajně navštěvoval relikvie svatých, u kterých se modlil. V noci pomáhal „chudým, nemocným a slepým“. A když jiní učenci „na hraní a kratochvíle se vydávali“, on říkal žalmy svatého Davida. Je vidět, že Drauškovius se snažil Vojtěcha ukázat v tom nejlepším světle, aby bylo jasné, že již v mládí byl předurčen k tomu stát se svatým. Uvádí v podstatě přesné věci, které světec konal, což mu dává mnohem reálnější obraz. Jeho čistou duši potvrdil i jedním incidentem. V tom byl světec strčen od jiného mladíka až upadl na nějakou dívku. To pro něj byla traumatická událost, jelikož se cítil, jako by pošpinil svou čistotu. Jiné české svatovojtěšské legendy tuto událost ale neuvádějí.⁵⁸ V tomto incidentu by se však dal nalézt jakýsi motiv hříchu smilstva, před kterým autor varuje. Drauškovius se mohl snažit poukázat na to, že ač na dívku upadl Vojtěch omylem, zanechalo to v něm pocit viny. Je tedy i podtržena světcova čistota a jeho svědomí. Tento text tak mohl ovlivnit čtenáře a dát jim jakousi správu, aby se vyvarovali světských radovánek.

Vojtěchovo biřmování se podle Drauškovia odehrálo v Magdeburku arcibiskupem Adalbertem z řehole sv. Benedikta. Následují informace ohledně navrácení světce do Prahy, jsou však velice zestručněné. Je pouze poznamenáno, že se choval rozpustileji. Jeho chování změnilo až úmrtí pražského biskupa Dětmara, u kterého byl Vojtěch přítomen. Je uvedena i přesná řeč biskupa těsně před smrtí. Naříkal, že nedokázal Čechy přivést ke křesťanské víře. Tyto slova patrně Vojtěcha ovlivnila, a dokonce se hned té noci oblékl do žíně, posypal si hlavu popelem a navštěvoval kostely, kde dával své jmění chudým. Zde je patrné, že se Drauškovius snažil ukázat světcovu lidskou stránku. Obraz člověka, který je chybující, nicméně zároveň dosti moudrý na to, aby své chování změnil a odčinil nějakým dobrým skutkem. Teoreticky by v tom mohla být patrná paralela na katolicko-protestantský konflikt v českých zemích. Autor se mohl pokusit předávat jakousi zprávu, že i když člověk chybuje, není nikdy pozdě na to své chování přehodnotit. Lidé, kteří si například ještě nebyli v hloubi duše jistí konverzí ke katolicismu, se mohli díky tomuto textu nad sebou zamyslet. Přičemž je mohlo uklidnit, že i světci mohli být někdy na vážkách a mohli nejednat zrovna nejsprávněji, díky tomu, že však zpytovali svědomí a snažili se napravit své chování, se stali svatými. Zároveň je na této části textu dobře patrné, jak je dílo koncipováno. Spousta událostí je poněkud zrychlená a zkrácená či úplně vypuštěná.

⁵⁸ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 2.

SEKYRKA, Tomáš: *Sv. Vojtěch – život a smrt mučedníka* (dále jen *Sv. Vojtěch*). Kostelní Vydří 1997, s. 22–23.

Pokud se však nejedná o ilustrování Boží moci. Takovým chvílím je věnována velká pozornost a jsou detailně rozepsány.⁵⁹

Vojtěch byl jednohlasně zvolen za nového pražského biskupa. I toto bylo doplněno o nadpřirozený aspekt. Někaký muž, posednutá ďáblem pravil, že se bojí jedině toho, který má usednout na biskupský stolec. Z jiných zdrojů je patrné, že Vojtěchovo zvolení mělo z velké části politický účel. Boleslav II. se tak snažil udržet dobré vztahy mezi svým rodem, Přemyslovci, a Vojtěchovým, Slavníkovci. Ve *Veleslavné památce* se ale mimo náboženský motiv setkáváme spíše s motivem nacionálním. Drauskovius psal práci v duchu zemského patriotismu. Zdůrazňuje slovanský původ světce a zároveň glorifikuje jazyk a řeč slovanského národa. Teno nádech je patrný v celém textu.⁶⁰ Dále je stručně popsána Vojtěchova cesta za římsko-německým panovníkem a mohučským biskupem, aby mohl úplně převzít biskupskou důstojnost.⁶¹ Zajímavá je ale jeho cesta zpět do Prahy. Když dorazil na Bílou horu, sesedl z koně, zul se a bosky došel až ke kostelu sv. Víta. Symbol bosých nohou se v díle objevuje vícekrát. V této situaci může vyzutí obuvi působit jako projev pokory a úcty k posvátné půdě.⁶² Je logické, že autor tento motiv zařadil do svého díla. Svatý Vojtěch je jedním z českých zemských patronů, vypsání skutků vyznačujících pokoru k zemi je tedy až žádoucí. Navíc víme, že se světec několikrát zřekl postu českého biskupa. Udělal to však kvůli zkaženosti české společnosti, ne pro to, že by nemiloval českou zemi. Drauskovius tak mohl uvést tuto událost, aby podtrhl, že Vojtěchova rodná zem mu rozhodně nebyla lhostejná. Jako další silný motiv, který mohl velice dobře zapůsobit na české čtenáře, je uvedení Bílé hory. Zmínka o ní se ve starších svatovojtěšských legendách neobjevuje. Drauskovius se tak mohl snažit poukázat na tuto ikonickou lokaci jednak pro to, aby vyvolal u čtenářů emoce z nedávného konfliktu a zároveň tím mohl ukazovat, že již ve Vojtěchově době byla hora nějak důležitá. Zmínka může působit i jako předzvěst. Vojtěch si mohl zout boty i z pokory před událostí, o které nemohl vědět, že se stane o několik staletí později. Zázrakem však něco tušil.

Světec vedl příkladný život jako biskup a o svou domovinu se řádně staral. Je popsáno, jak rozdělil svůj biskupský důchod na čtyři díly. Jeden pro potřeby kostelní, druhý pro kněžstvo,

⁵⁹ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 3

SEKYRKA, T.: *Sv. Vojtěch*, s. 23–24.

⁶⁰ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 4.

ROYT, J.: *Příspěvek k ikonografii*, s. 114.

SEKYRKA, T.: *Sv. Vojtěch*, s. 25–27.

⁶¹ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 5.

⁶² Tamtéž, kap. 6.

JIRÁKOVÁ, Marta: *K postavě svatého Vojtěcha ve středověké a barokní literatuře* (dále jen *K postavě svatého Vojtěcha*). Magisterská diplomová práce. Brno 2008, s. 63.

třetí na chudé a poslední pro sebe. K tomu také každý den živil dvanáct chudých a každý svátek jich stravoval dokonce padesát. Kromě svátku jídával o poledni skromně a nechodil spát před půlnocí a ač měl pěkně ustlané lůžko, spal na holé zemi a hlavou na kameni. Takových skutků je v textu vypsané více, avšak výčet těchto bohatě stačí pro ilustraci autorova záměru, vykreslit svěťce jako skromného, obětavého, pracovitého a spravedlivého. Jeden dobrý skutek je zde i více rozepsán. Jednoho dne se nějaký chudý člověk s velikým pláčem dobýval na brány kostela. Svatý Vojtěch to zpozoroval, ale neměl nic, co by mu mohl dát. Ihned tedy strhal povlečení ze svého lůžka a hodil to muži přes okno. Nicméně tuto událost se mi nepodařilo dohledat v žádné jiné legendě.⁶³ Zároveň působí docela zvláště, že pražský biskup neměl nic jiného, co by pocestnému dal, kromě povlečení z postele, na které stejně nespál.

Vojtěch se ze své biskupské pozice snažil vést český lid k té správné víře. Nicméně po nějakém čase si uvědomil, že situace není vůbec ideální a nelepší se. Věděl, že ničeho nedocílí „ani kázáním, ani káráním, prosbou i klatbou“. Rozhodl se tedy opustit Čechy a vydal se do Říma k papeži, aby mu přednesl, co všechno se v jeho domovině děje. V podstatě tam putoval, aby požádal papeže o zbavení údelu pražského biskupa. Drauskovius se ale nezmiňuje o tom, že svěťce následoval jeho nevlastní bratr Radim. Co ale uvádí je opětovné použití motivu bosých nohou. Je však použit v zcela jiném slova smyslu než v prvním příkladu. Bota bývá v křesťanské tradici často symbolem majetku a práv člověka. Vojtěch se tedy opětovným vyzutím obuvi vzdal své diecéze a svých práv v zemi.⁶⁴ Drauskovius popisuje tři příčiny Vojtěchova odchodu ze země. Zaprvé, že český lid praktikoval mnohoženství. Zadruhé, se kněží nechtěli vzdát manželství. A za třetí, židé si kupovali křesťany, ti se pak od nich nemohli vyplatit. Na to navazuje autor snem, který se Vojtěchovi zdál. Zjevil se mu Ježíš Kristus a hovořili spolu o výše zmíněných problémech. Zde můžeme vidět motiv zjevení, což bylo bezpochyby velice silné téma. Podtrhovalo to to, že Vojtěch byl opravdu vyvolený. Zároveň se v tomto zjevení Kristus svěřil Vojtěchovi se se svými útrapami, což staví biskupa do velice cnostného a důvěryhodného světla, když i sám Boží syn si ho v podstatě vybral za svého zpovědníka či důvěrníka.⁶⁵ Ve *veleslavné památce* se motiv zjevení či zvěstování objevuje vícekrát. Například i ve chvílích, kdy Vojtěch zapochyboval, zjevil se mu právě Ježíš Kristus nebo Panna Marie, aby ho utvrdili v té cestě, kterou kráčel. Obecně se bralo za to, že pokud se člověku ukázal světec a nakázal mu, aby něco vykonal, nedalo se snadno odmítnout. Zaprvé to byl jistě mocný

⁶³ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 7.

⁶⁴ Tamtéž, kap. 8.

JIRÁKOVÁ, M.: *K postavě svatého Vojtěcha*, s. 63.

SEKYRKA, T.: *Sv. Vojtěch*, s. 29.

⁶⁵ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 8.

zážitek, že svatí vkládají důvěru právě do jeho rukou. Na druhou stranu se mohl bát neuposlechnout. Nikdo nechtěl čelit Božímu hněvu či dokonce hůř, nedojít spásy. Zároveň, pokud se někomu zjevil světec a přikázal mu vykonat pouť, člověk měl pádný důvod na cestu vyrazit a mohl se tak velice lehce vyvléknout z nepříjemných povinností doma. Například i jako Vojtěch, který se snažil utéci z biskupské diecéze.

Vojtěch se dohodl s papežem, že již nebude zastávat úřad pražského biskupa a chtěl se vydat do Jeruzaléma. Od císařovny Theofanó dokonce dostal i spoustu stříbra na cestu. On si však nic z toho nenechal a vše rozdál chudým. Nicméně, do Jeruzaléma nedošel a zastavil se v benediktínském klášteře na Monte Cassinu. Zde dlouho nepobyl a opět se vydal na cestu dál. Nebyl rád, že ho v klášteře nebrali za obyčejného mnicha, ale stále ho viděli jako biskupa. Co ale Drauškovius neuvádí, je situace, kdy montecassinští mniši poprosili Vojtěcha o vysvěcení nově postavených kostelů, čemuž nevyhověl, jelikož se snažil utéct biskupské povinnosti.⁶⁶ Zde je možné, že autor tuto informaci vypustil záměrně, jelikož svatý Vojtěch byl jakýmsi biskupským ideálem. To že se snažil žít jako prostý mnich je úctyhodné, jelikož se vzdal biskupského přepychu, ale odmítnout vysvětit kostel, to byla věc trochu jiná. Zároveň je i samotný útěk z biskupského stolce docela zajímavý motiv. V legendách je ale tento akt obhájen zkažeností lidí v českém kraji.

Drauškovius poté popisuje další ze světcových zázraků. Vojtěch prý uzdravil ženu, která již po dvanáct let nemohla jíst chléb. Učinil tak pouhým znamením kříže. Většina legend však uvádí, že žena nemohla jíst tento pokrm pouhých sedm let.⁶⁷ Nicméně, v českých zemích byla situace špatná. Vojtěch, když odcházel, uvalil na Čechy kletbu a od té doby tam nezapršelo. Proto byl biskup povolán zpět.⁶⁸ O světcově cestě není ani zmínka a Drauškovius přeskakuje rovnou do času jeho příjezdu zpět do Čech. Hned se vydal na Zelenou horu, kde zemi požehnal a sňal z ní kletbu. Načež začalo pršet a hora se zazelenala. Kvůli této události dostala hora svůj název. Informace o tom se objevuje až téměř na konci knihy, přičemž je uvedeno i to, že na tom místě vytryskl pramen, ke kterému se konají četné poutě. Musí se tedy jednat o pramen *Vojtěška*, který jsem již zmiňovala více.⁶⁹

⁶⁶ Tamtéž, kap. 27.

SEKYRKA, T.: *Sv. Vojtěch*, s. 29.

⁶⁷ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 10.

SEKYRKA, T.: *Sv. Vojtěch*, s. 31.

⁶⁸ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 11.

⁶⁹ Tamtéž, kap. 12, 23.

KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 640.

Když Vojtěch dorazil do Čech, přišel s radostnou zprávou. Vyprosil u Pána Boha, aby se mohla píseň *Kyrie eleison* zpívat ve slovanském jazyce. Zároveň také přinesl píseň, kterou údajně složil, *Hospodine pomiluj ny*. Drauškovius se tímto dílem zabývá na konci knihy. Jelikož já se snažím dodržet strukturu textu, vrátím se k této problematice později.⁷⁰

Vojtěch na cestách většinou nebyl sám. Doprovázel ho jeho nevlastní bratr Radim. Drauškovius ho však zmiňuje pouze sporadicky a soustředí se pouze na hlavního hrdinu příběhu. Zároveň se z Říma s nimi vracelo i dvanáct benediktínských mnichů, kteří poté založili první mužský klášter v Čechách, břevnovský klášter. I tato skutečnost však v textu chybí.⁷¹

Autor popisuje, jak Vojtěch navštěvoval Bohu zaslíbená místa v českých zemích. Ovšem ze strachu z pohanů musel putovat lesem. Jedná se o velmi zajímavý motiv, když si vezmeme v potaz, že les byl hodně démonizované místo. Toto platilo spíše pro středověkého člověka, ale i v raném novověku nebyly cesty přes les zrovna na denním pořádku obyčejného občana. Text tak napovídá, že pohani byli v Čechách skutečný a velký problém. Ještě horší než tajemné síly a čarodějnice sídlící v lesích.⁷² Zaznamenán je i slavný incident, který se stal na břehu Labe u Neratovic. Vojtěch tam žádal o převezení na druhou stranu řeky. Nicméně po vykonané službě neměl čím zaplatit. Nabídl tedy převozníkům požehnání. To jim však nebylo dost, a tak biskupa povalili na zem a vzali mu boty. Za což jim i jejich rodům udělil zlořečení, aby nikdy neměli dostatek chleba. Vojtěch poté musel jít až do Prahy bos. Zde je krásně vidět, jak velkou mělo požehnání váhu pro raně novověkého čtenáře. Ač se může na první pohled zdát, že nezaplacení za službu je nemorální věc, tak převozníci jsou ti, kteří ze situace vycházejí jako zloduši, kteří si dovolili odmítnout požehnání. Zároveň vidíme opět motiv bosých nohou. V této situaci je ale Vojtěch zbaven obuvi nedobrovolně. Může zde být patrná paralela na jeho působení v české zemi. Přesněji na to, že se biskup chtěl o zemi řádně starat, ale Češi ho svým špatným chováním vyhnali a on se tak musel vzdát svého biskupského povolání.⁷³ Za druhého působení Vojtěcha v českých zemích se ale odehrál ještě jeden incident, který však ve *Veleslavné památce* není. U biskupa hledala azyl žena obviněná z cizoložství, za což jí hrozila smrt z rukou jejího manžela z rodu Vršovců. Vojtěch slíbil nešťastnici pomoc, pokud učiní pokání a půjde před soud. Následně ji ukryl v kostele a věřil, že násilníci nevstoupí na posvátnou půdu. Muži přišli poté před brány kostela, načež biskup vyšel ven. Věděl, že je sám ohrožen, ale snažil se jim domluvit.

⁷⁰ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 12.

⁷¹ SEKYRKA, T.: *Sv. Vojtěch*, s. 31–44.

⁷² DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 13.

OHLEK, N.: *Náboženské poutě*, s. 155.

⁷³ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 13.

Oni mu údajně řekli, že nedopřejí Vojtěchovi mučednickou korunu, načež vtrhli do kostela, vyvlekli ženu ven a na místě ji sťali.⁷⁴

Za druhého působení světce se situace v Čechách nezlepšila a lidé stále hodně hřešili. Vojtěch se tedy rozhodl podruhé se vzdát biskupského úřadu a odešel do Říma. V této době také došlo k vyvraždění Slavníkovců čemuž tedy unikl i se svým nevlastním bratrem Radimem. Jak se Vojtěch dozvěděl o tragédii svého rodu je v knize krásně popsáno. Měl sloužit svatou mši před samotným papežem. Jenže se uprostřed obřadu zasnul, a to na velice dlouhou dobu, až to všem v kostele bylo divné. Poté byl na příkaz papeže probuzen, nicméně zjistil, že mu chybí jedna rukavice. Musel si tedy druhou rukavici vypůjčit, aby mohl dosloužit bohoslužbu. Později si ho papež pozval k sobě a před svými kardinály ho káral a ptal se ho, jak si mohl dovolit zadřímnout při mši svaté. Vojtěch mu odpověděl, že nespal, nýbrž se účastnil pohřební slavnosti svých mrtvých bratrů na Libici. Aby podložil své tvrzení, uvedl, že jelikož byl tak prudce probrán, zapomněl si v tom spěchu rukavici v libickém kostele na oltáři Panny Marie. Papež si chtěl informaci ověřit a vyslal posly do Čech. Ti poté všechno potvrdili, a dokonce přinesli i tu zapomenutou rukavici. V textu je ale také uvedeno, že Slavníkovci byly zamordováni pohany. Není zde ani jediná zmínka o tom, že by za tím stáli Přemyslovci nebo Vršovci.⁷⁵ Jak jsem již zmiňovala, Drauskovius používá motiv vidění a snů docela často. Hojně jsou například uvedeny i Vojtěchovy sny, které mu napovídali, že se stane mučedníkem. Toto lze také považovat za důležité téma. Jak jsem nastínila již výše, v pobělohorských Čechách působilo mnoho katolických dějepisců, kteří se snažili přeměnit zemi kacírů na zem mučedníků. Je tedy docela logické, že Drauskovius nechtěl v této oblasti zůstat pozadu a motiv zvěstování mučednické korunu zasadil kde se jen dalo. Samozřejmě spis sám o sobě pojednává o mučedníkovi. Nicméně autor zmínkami o snech podtrhuje, že Vojtěch byl k této slávě předurčen už od doby jeho narození a že i z nebes mu chodily zprávy, aby nesešel z cesty.⁷⁶

Dále je rozebírána Vojtěchova návštěva Uher. Událost je však zasazená do špatného časového úseku. Drauskovius uvádí, že se stala na cestě z Říma, podle většiny legend to ale bylo na cestě tam. Nicméně, Vojtěch se v Uhrách opravdu činil. Založil a posvětil mnoho kostelů. Také pokřtil i bířmoval syna uherského knížete Gejzy. Z něj se poté stal sv. Štěpán. Zároveň přivedl ke křesťanské víře mnoho lidí. Je patrné, že Vojtěchovi se biskupská činnost dařila všude jinde, kromě oblasti, kterou měl zpravovat.⁷⁷ Poté se obrátil do Polska, a i zde jeho misijní činnost

⁷⁴ SEKÝRKA, T.: *Sv. Vojtěch*, s. 53-54.

⁷⁵ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 14-15.

⁷⁶ LOUTHAN, H.: *Obrácení Čech na víru*, s. 125-142.

⁷⁷ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 17.

přinášela ovoce. Je zdůrazněno, že díky němu se do této země dostalo křesťanství. Chvíli zde dokonce zastával post Hnězdenského arcibiskupa. Pak měl ale opět vidění a na základě toho se odebral konat misie do Pruska.⁷⁸ Nejdříve dorazil do jednoho města, kde se christianizace vcelku dařila. Později ale dorazil na Ostrov, kde už to nebylo tak slavné. Dokonce tam byl od pohanů zbit pádlem, když se modlil hodinky. Odtud pochází jeden z Vojtěchových atributů, pádlo. Poté byl však z oblasti vyhnán. Došel tedy k jiným pruským pohanům, kterým hrdě oznámil, že je Slovan a křesťan. Prusové mu však vyhrožovali smrtí, pokud neodejde. Vojtěch i jeho druzi, mezi nimi i nevlastní bratr Radim, se ale rozhodli zůstat a změnili svůj vzhled, aby se více podobali pohanům. Přesněji si nechali narůst dlouhé vlasy a bradku. Poté už Drauskovius rovnou skáče ke dni 23. dubna 977, kdy sv. Vojtěch zemřel. Údajně našel travnatý plácek, kde odsloužil svatou mši, poté se on i jeho druzi najedli a odpočívali. Načež se přihlítil rozzuřený dav, který Vojtěcha utloukl k smrti. Jeho souputníkům se ale nic nestalo. Drauskovius však neuvádí, že Vojtěch nejspíše vstoupil do posvátného pohanského háje, do kterého bylo zakázáno vejít. Událost je tedy prezentována tak, že se barbarští pohané vrhli na zbožné muže, kteří nečinili nic zlého, a naopak chtěli i pro pohany to nejlepší. To podtrhuje i zmínka, že Vojtěch se těsně před svou smrtí začal modlit za své katy. I zde se Drauskovius snaží poukázat na to, jak byl světec dobromyslný a moudrý, navíc je patrná paralela se smrtí Ježíše Krista, který na kříži také prosil za své vrahy.⁷⁹ Může to být ale i zpráva pro lidi žijící v autorově době. V podstatě jim vzkazuje, aby se modlili i za občany s jiným vyznáním. Přeci jen je možné, že takový člověk jednou prozře a bude věrným katolíkem. Nicméně pohané z příběhu nedbali Vojtěchových modliteb a ani po jeho smrti nepřestali s trýzněním a jali se ke zhanobení mrtvého těla. Na této části textu je patrné, že Drauskovius čerpal z více zdrojů, z nichž každý uváděl příběh ostateků trochu jinak. Autor si tedy pravděpodobně vytáhl z každé této legendy část a důmyslně je spojil do jednoho příběhu. Vypráví o tom, že Vojtěchova hlava byla uťata a napíchnuta na kůl. Uťali mu také prst, který hodili do řeky, kde ho sežrala ryba. Prst ale zářil, s ním zářila i ryba, a to tak obrovským proudem světla, až byla nalezena a vylovena rybáři. Vojtěchovo tělo, které několik dní strážil orel, bylo poté hozeno do moře. Lokaci těla opět prozradil ohnivý sloup, aby ho mohli světcovi druzi nalézt, spojit s hlavou a pochovat.⁸⁰ Motiv ohnivého sloupu mě přivádí na myšlenku, zda se mohl Drauskovius

SEKYRKA, T.: *Sv. Vojtěch*, s. 56.

⁷⁸ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 18.

⁷⁹ JIRÁKOVÁ, M.: *K postavě svatého Vojtěcha*, s. 66.

⁸⁰ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 19.
SEKYRKA, T.: *Sv. Vojtěch*, s. 77–79.

inspirovat Starým zákonem, ve kterém se Hospodin zjevil právě v takové podobě, aby vyvedl lid z Egypta.

Dále je popsáno, co se dělo s ostatky po nějaké době. Boleslav Chrabrý chtěl tělo získat od Prusů a dopravit do Polska. Nabídl tedy pohanům, že tělo vyváží stříbrem. Některé legendy uvádějí místo stříbra zlato. Pohané k tomu přistoupili, avšak jako zázrakem tělo téměř nic nevážilo. Ostatky byly poté dopraveny do Polska, kde se u nich stále děly divy. Poté byly roku 1039, po dobytí Polska knížetem Břetislavem, převezeny do Čech. I tuto událost provázely zázraky. Nejdříve nechtěl Bůh, aby se mohli lidé dotknout světcova těla v Hnězdně, dokud se nezačali modlit a neslíbili, že konečně napraví své chování, čímž bylo myšleno počínání celé české společnosti. Poté hrob otevřeli a vylinula se z něj nádherná vůně, tak jak to u světců bývá zvykem. Zároveň Vojtěcha i po tváři poznali, jelikož těla světců se nerozkládají.⁸¹

Drauškovijs věnuje ještě malou kapitolu pěti svatým bratřím. Uvádí, že po Vojtěchově odchodu do Říma je čeští pohané zabili. Autor se zde ale plete, jelikož má za to, že pět svatých bratří byly pokrevními bratry svatého Vojtěcha. Toto tvrzení je ale chybné, tito muži Vojtěcha nejspíš vůbec nepotkali. Nejedná se tedy o světcovi pokrevní bratry a ani o mnichy z klášterů ve kterých Vojtěch pobýval. Muži navíc zemřeli v Polsku, pravděpodobně rukou Poláků a stalo se tak až v roce 1003, tedy po Vojtěchově smrti i po vyvraždění jeho rodu. Nicméně bývají s Vojtěchem hodně spojováni jakožto jeho průvodci. Tato legenda vznikla nejspíš tak, že jejich ostatky byly přeneseny spolu s těmi Vojtěchovými z Polska v roce 1039.⁸²

Ve *Veleslavné památce* je uvedeno mnohem více informací. Já jsem se pouze pokusila o stručný výtah těch, které jsou důležité pro mou práci. Neuváděla jsem tedy jména všech postav, které jsou zaznamenány a ani jsem se nezabývala věcmi, které se bezprostředně netýkaly Vojtěcha. Musím však podotknout, že ač autor odvedl naprosto bravurní práci ve zmapování života světce a událostí okolo, v textu se často objevují různé nepřesnosti. Například ve jménech, nesouladu událostí atd. Každopádně jako vyjádření svatovojtěšské úcty je tento text naprostou špičkou.

6.3. Píseň svatého Vojtěcha

Koncem vyprávění o sv. Vojtěchovi však nekončí samotné dílo. Drauškoius zde podrobně rozebírá píseň *Hospodine pomiluj ny*, jejíž text je zde zapsán. Autorem by měl být právě sv. Vojtěch, alespoň to praví legendy. S jistotou víme pouze, že dílo vzniklo někdy mezi 9.–12.

⁸¹ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 20–21.

⁸² Tamtéž, kap. 22.

PÁTEK Jakub: *Kult Piatich svätých bratov a jeho vybrané prejavy v barokovej malbe 18. storočí*. In: KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav: *Svätý Vojtěch: svätec, doba a kult*. Bratislava 2011, s. 160-170.

stoletím.⁸³ Nicméně tuto píseň, podle Drauškovia, zpívala i Vojtěchova uťatá hlava na kůlu. Zároveň je uvedeno, že dílo bylo nejdříve v charvátském jazyce a překlad do češtiny proběhl až v roce 1397.⁸⁴ Další kapitola, se věnuje oslavě slovanského jazyka. Jak jsem již nastínila, Drauškovius byl vlastenec a jistě byl hrdý na svůj slovanský původ. Na dvou stránkách *Veleslavné památky* jsou vypsány všechny země, kde slovanský jazyk zapustil své kořeny. Zbytek knihy tvoří „Hodinka o svatém Vojtěchu...“, jedná se o soupis modliteb na přímluvu k tomuto světcovi. Je patrné, že nepomucký děkan nechtěl pouze vyprávět zajímavý příběh jednoho ze světců, ale chtěl lid také vzdělávat a nabádat je k uctění sv. Vojtěcha a k modlitbě.⁸⁵

6.4. Shrnutí Veleslavné památky svatého Vojtěcha

Veleslavná památka představuje svatého Vojtěcha ve velice dobrém světle, zároveň je ale napsaná velmi čtivým způsobem a obraz světce se tak stává reálným. To je jedna z věcí, o kterou pobělohorským dějepiscům v utváření katolické minulosti šlo. Zároveň je v celém Vojtěchově příběhu patrných několik motivů. Mimo ty výše zmíněné je zde také do očí bijící motiv pouti. Této problematice jsem se věnovala více v předchozí kapitole, proto ji zde nebudu rozvíjet tak dopodrobna. Nicméně, poutě byly důležité a konaly se právě například ve svátky světců. Ty ke cti svatého Vojtěcha nebyly výjimkou. Vojtěch v příběhu také hojně putoval, a to nejen ve spojitosti s jeho misijní činností, ale také na místa zasvěcená různým světcům. Například do kostela sv. Kosmy a Damiána, do Staré Boleslavi, kde zemřel sv. Václav či k ostatkům sv. Benedikta atd.⁸⁶ Zároveň je možné, že tento text mohl čtenáře inspirovat k mnoha věcem. Tou nejhlavnější mohl být, mimo jiné, spořádaný katolický život. Zajímavý je také onen motiv slavného slovanského jazyka. V Čechách po Bílé hoře bylo důležité znovu obnovit kult domácích světců a zároveň utvrdil lidi v tom, že tato tradice je v zemi už od nepaměti. I k tomu mohlo napomocť uvědomění si, že slovanský jazyk má také dlouhou tradici a zároveň, že své kořeny zapustil i v jiných zemích, ale je „náš“. V celém díle je také nastíněn jakýsi vztah mezi sv. Vojtěchem, autoritami, ať už světskými či církevními, a obyčejnými lidmi. Druhý pražský biskup byl autoritami vždy vítán. Rádi ho přijali, když přijel do jejich země, vkládali do něj důvěru, prosili ho, aby se vrátil zpět a po jeho smrti se snažili dostat do země alespoň jeho ostatky. Nicméně vztah Vojtěcha s obyčejnými lidmi byl složitější. V zahraničí si, vyjma pruských pohanů, naklonil lid na svou stranu. Pokud se ale budeme bavit o české společnosti, situace nebyla tak jednoduchá. I oni ho nadšeně přivítali a naslibovali, že změní

⁸³ SEKÝRKA, T.: *Sv. Vojtěch*, s. 50.

⁸⁴ DRAUSCHOVIUS, P. K.: *Veleslavná památka*, kap. 24.

⁸⁵ Tamtéž, kap. 25–26.

⁸⁶ Tamtéž, kap. 9, 13.

své chování. To se ale nestalo a Vojtěch tedy Čechy několikrát opustil. Tento motiv by mohl fungovat jako zpráva pro pobělohorskou církev a duchovenstvo. Vzkazovalo jim to, že státní autority stojí plně na jejich straně, a i když to bylo s českým lidem komplikované, církev měla vytrvat a pokračovat v obrácení Čech na víru. I přesto, že Vojtěch z Čech několikrát odešel, také se několikrát vrátil, protože mu na jeho domovinu záleželo. Navíc je v textu také zdůrazněno, že po jeho smrti, v otázce přenesení ostatků, slíbili Češi, že už konečně napraví své chování. Druhému českému biskupu se tedy dílo nakonec podařilo.

7. Projevy kultu svatovojtěšského po roce 1643

Nyní bych chtěla ještě věnovat krátkou kapitulu projevům svatovojtěšské úcty po vydání *Veleslavné památky*. Ta je sice hlavním pramenem, ze kterého vychází má práce, přijde mi ale důležité ilustrovat, že kult tohoto světce byl živý přes celé 17. století, a i ve století následujícím. Nicméně pokud budu uvádět věci vzniklé až po přelomu letopočtu, uvedu jen ty, které vznikly na začátku 18. století, abych se příliš nevzdálila od pro mě zásadního roku. Je ale důležité také podotknout, že druhé vydání Draškoviova spisu vyšlo v roce 1724, což znamená, že i na začátku 18. století se dílo těšilo slávě.

7.1. Stavby zasvěcené sv. Vojtěchu

V arcidiecézi pražské

Ve Starém Přerově v českobrodském vikariátu se nachází farní kostel založený roku 1681. Jihovýchodně od Votic na vrchu Větrov se nachází kaple vystavěná roku 1680 Ferdinandem hrabětem z Vrtby. Dále je potřeba uvést kapli z roku 1684 patřící do vikariátu Rokycanského, která stojí mezi Chválenicemi a Borkem v místě *na Planínách*. Nechal ji zbudovat svobodný pán Jan Arnold z Engelsflussu. Tato kaple byla významným místem pro poutníky a o svatovojtěšské pouti se tam scházelo hodně lidí z blízka i daleka.⁸⁷

V diecézi královehradecké

V Broumově se nachází klášterní chrám, který byl přestavěný do barokní podoby v letech 1683–1733. Přestavba byla zahájena za opata Tomáše Sartoria a dokončena za opata Otmara Zinkeho. Budova je bohatě ozdobena malbami domácích mistrů a například hlavní oltář pochází od Jana Brokoffa z roku 1705.⁸⁸

⁸⁷ KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 610–612.

⁸⁸ Tamtéž, s. 612.

V diecézi litoměřické

V osadě jménem Zásada v Litoměřicích se nachází kostel, který pocházel již z 15. století, za reformace byl ale téměř srovnán se zemí. Budova byla znovu vystavěn v roce 1703 architektem Octaviem Broggiem, patrně pod návrhu jeho otce Giulia. Dále pod litoměřickou diecézi spadá filiální kostel v Krtech u Jesenic z roku 1651.⁸⁹

V diecézi budějovické

V Horšovském Týně v předměstí klášterním je kostel vysvěcený Arnoštem z Harrachu roku 1652 ke cti Nejsvětější Trojice a českých zemských patronů: sv. Víta, Václava a Vojtěcha.⁹⁰

7.2. Zobrazení sv. Vojtěcha v sochařství a malířství

Svatý Vojtěch, jakožto jeden z důležitých českých patronů byl často zobrazován v souvislosti s těmi ostatními. V Praze na Hradčanském náměstí stojí sloup se sousoším Panny Marie pocházející od Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa z roku 1736. Mezi zemskými patrony je zobrazen i sv. Vojtěch.⁹¹ Na Karlově mostě se nachází socha sv. Vojtěcha. Dílo zhotovili otec a syn Brokoffovi roku 1709. Zakázka přišla od staroměstského radního Marka Joanelliho. Světec je zobrazen v biskupském rouchu žehnající pravicí a držíc knihu, berlu a veslo v levé ruce. Na podstavci jsou čtyři anděličkové, znak zadavatele a nápis: „Marek Joanelli, radní král. Starého města pražského k veřejné účtě zřídil.“⁹² Další zobrazení se nachází například ve svatyni svatovítské kaple vlašimské. Jedná se o ze stříbra tepané poprsí čtyř zemských patronů: sv. Vojtěcha, Václava, Cyrila a Víta. Podle návrhu od Františka Preisse, je vyhotovil zlatník Rinaldo Ranzoni a do chrámu je v roce 1699 daroval arcibiskup Jan Josef Breuner. Sochy stávaly na hlavním oltáři katedrály, později byly umístěny do výše zmíněné kaple.⁹³ Důležitým místem je také již zmíněný Břevnov. Zde stojí kostel sv. Markéty, který nese sochy zakladatelů komplexu. Přesněji jsou na západním a hlavním průčelí chrámu umístěny podobizny sv. Vojtěcha a Boleslava II. pocházejí z roku 1712.⁹⁴ Vojtěchovy sochy se ale mohou nacházet i

⁸⁹ Tamtéž, s. 6913.

⁹⁰ Tamtéž, s. 613–614.

⁹¹ EKERT, F.: *Posvátná místa*, s. 113.

KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 586.

⁹² EKERT, F.: *Posvátná místa*, s. 284.

KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 586.

⁹³ Kaple svatého Jana Nepomuckého. In: *Knihovna pražské metropolitní kapituly* [online] [cit. 27.7.2022].

Dostupné z: <https://kpmk.eu/kpmkeu/index.php/katedrala/kaple/sv-jana-nepomuckeho/177-kaple-svateho-jana-nepomuckeho>.

PODLAHA, Antonín – ŠITTLER, Eduard: *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis*. Praha 1903, s. 132.

⁹⁴ KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 586.

volně, aniž by byly vázány na větší architektonický objekt. Například severně od Děčína, mezi Středním a Dolním Žlebem na levém břehu Labe stojí světcova socha jako zbožné a výstražné znamení plavcům, neboť tam kdysi byli v řece nebezpečné proudy a mnoho lidí zde utonulo. Dílo pochází nejspíše z roku 1756.⁹⁵

V 17. a 18. století byl Vojtěch zobrazován nejvíce dvěma malířskými technikami, olejomalbou, která se mohla objevit jako samostatný nástěnný obraz nebo jako výzdoba oltáře, či freskou, která zkrášlovala stěny a stropy kaplí a kostelů. V chrámě matky Boží před Týnem v Praze je při čtvrtém pilíři oltář sv. Vojtěcha s obrazem od Karla Škréty, který v roce 1648 dal udělat Karel Hlad z Proseče. Duplikát obrazu je na postranním oltáři v domě litoměřickém. Také umělec Petr Jan Brandl několikrát ztvárnil Vojtěcha. Například pro chrám v Doksanech ho namaloval umírajícího s andělem podávajícím muži mučednickou palmu. Pro Břevnovský kostel zhotovil setkání sv. Vojtěcha s knížetem Boleslavem II. Obraz byl vytvořen v letech 1718–1719. Mezi jeho práce se ještě řadí obraz Vojtěcha v refektáři v břevnovském klášteře. Světec bývá také hojně zobrazován na křídlových oltářích například v Budějovicích nebo Chudenicích.⁹⁶

Svatý Vojtěch byl námětem i několika fresek. Například fresky na široké klenbě v chrámu Páně u sv. Markéty v Břevnově, které provedl pražský malíř Jan Jakub Stevens ze Steinfelsu v letech 1719–1721. Malba je zhotovená ve světlých barvách a námět je vzat z dějin benediktínského řádu a z dějin kláštera jako takového. Fresky v lodi chrámové jsou rozděleny do čtyř polí. V prvním je sv. Vojtěch a pět sv. bratří radujících se v nebeské slávě. Druhé pole zobrazuje kříž, k němuž se z levé strany blíží sv. Alexius a Bonifacius a z pravé přichází sv. Markéta. Ve třetím poli je Anastas, první břevnovský opat, dále arcibiskup Gaudencius, neboli Radim, nevlastní bratr sv. Vojtěcha. Dále se zde nalézá bl. Vintýř, sv. Prokop a opět sv. Vojtěch. Ve čtvrtém poli je kníže Boleslav II. a skupina českých patronů: sv. Vojtěch, Václav a Ludmila.⁹⁷

V břevnovském klášteře se ale, jak jsem již dříve nastínila, hodně objevuje sv. Vojtěch v souvislosti s knížetem Boleslavem II. Oba muži jsou vyobrazeni v malbě z roku 1638 ještě spolu s papežem Janem XV., jež udělil klášteru různá privilegia. Většina výjevů zobrazuje legendu o založení kláštera, ale také se objevují například výjevy ze života sv. Vojtěcha. Například posvěcení Vojtěcha ve Veroně před císařem Otou, sliby na Aventinu nebo sv. Vojtěch žehnající Zelené hoře. Ještě námětově bohatší je Steinfelsova freska v kostele sv.

⁹⁵ Tamtéž, s. 586.

⁹⁶ Tamtéž, s. 583.

⁹⁷ Tamtéž, s. 585.

Vojtěcha v Broumově, ke které existují přípravné kresby vztahující se k doprovodným polím ústředního cyklu svatovojtěšské legendy. Jsou na nich vyobrazení andílci držící atributy připomínající různé epizody z legendy. Jako například roh rozpustilého pastýře z Milavče, kterým mu zahoukal sv. Vojtěch do ucha, dále ryba, která spolkla světcův uťatý prst se zlatým prstenem, váhy poukazující na vyvažování mučedníkovy těla zlatem, orel, který podle legendy tělo hlídal, andílek s dvěma vesly, jimiž byl světec udeřen převozníky u Neratovic či pohanskými Prusy na pobřeží Baltu a andílek s mečem, kterým byla světcovi uťata hlava. V klenebních polích byl také rozvinut cyklus Steinfelsových maleb. V chóru je vyobrazeno světcovo mládí na Libici, chrám, v němž přijal svěcení, kostel sv. Alexia a Bonifáce na Aventinu, kde Vojtěch vstoupil do kláštera. V lodi se nachází motiv světce žehnajícího ze Zelené hory u Nepomuku české zemi sužované suchem, scéna jeho zavraždění a přednesení ostatků z Hnězda do Prahy. Na severní straně se nachází vyobrazení kláštera břevnovského, zavraždění pěti svatých bratří a výjev z husitských válek. Dále jsou zde zobrazeny scény z bitev důležitých pro české země.⁹⁸

7.3. Svatý Vojtěch a jeho otisk v literárních památkách

Má práce čerpá z díla od Kašpara Petra Drauškovia. Nicméně tento spis není tím nejobsáhlejším a nejznámějším počinem zabývající se sv. Vojtěchem. Tím se stal spis z roku 1668 od faráře Matěje Benedikta Boleluckého s názvem *Rosa bohemica sive vita sancti Woytiechi agnomine Adalberti, Pragensis episcopi, Ungarie, Poloniae, Prusiae apostoli*. Kniha má ale velice nápadně podobnou strukturu textu jako *Veleslavná památka*. Je tedy možné, že se její autor inspiroval u Drauškoviova díla. Spis začíná výkladem o původu Slavníkovců, poté je rozepsán vlastní Vojtěchův životopis, načež navazuje osud jeho ostatků a pojednání o svatovojtěšské účtě v českých zemích. Druhou část knihy tvoří pojednání o písni *Hospodine pomiluj ny*, přičemž nechybí ani přepis písni a také rytina, na které sv. Vojtěch předává píseň knížeti. Pojednání o písni ale pochází z roku 1397 od Jana z Holešova, zde je však doplněno o poznámky a dodatky Boleluckého. Domnívám se, že Drauškovius ve své knize čerpal ze stejného pojednání o písni. Celou knihu také doprovázejí ilustrace Karla Škréty. Mají podobu rytin, které zhotovil Kašpar Dooms. Dílo je také doplněno o mapu vyrytou roku 1667 Samuelem Dvořákem podle návrhu od Jansonia. V mapě jsou zaznačená místa v Čechách, na kterých se Vojtěch zastavil na své cestě. Boleluckému šlo o látkovou úplnost, ne o kritický výběr, takže se v díle mohou objevovat nějaké nepřesnosti. Památek o sv. Vojtěchovi pocházejících ze 17. století je ale více. Například

⁹⁸ ROYT, J.: *Příspěvek k ikonografii*, s. 115–116.

i Bolladisté o něm vydali kritickou práci. Látku jim k tomu poskytl Bohuslav Balbín, který z archivu varmiňského vybíral zprávy týkající se světcevi mučednické smrti.⁹⁹

Závěr

V této práci jsem se pokusila zmapovat kult svatého Vojtěcha v Čechách po bitvě na Bílé hoře. V období, kdy se k moci dostali opět rakouští Habsburkové s vidinou přetvoření českého státu a katolická církev se snažila získat opětovnou a úplnou kontrolu nad českým územím v náboženských otázkách. I když jsem se soustředila především na časový úsek do roku 1643, uvedla jsem i příklady projevu kultu po tomto mezníku. Tato problematika je samozřejmě mnohem obsáhlejší a člověk by mohl bádát více do hloubky a prohledávat všemožná zákoutí tohoto tématu a například se soustředit pouze na jednu lokalitu či jedno odvětví umění, které existenci kultu dokazuje. Nebo třeba zkoumat i projevy kultu u památek, které neprošly obnovou v 17. století. Já jsem se však pokusila podívat se na celý problém z výšky a poskytnou jakýsi obecný průstřel různými aspekty Vojtěchova kultu, zasazeného do pozadí událostí 17. století. Myslím, že se mi podařilo ukázat, že ač se po Bílé hoře v českých zemích nejvíce rozvíjely dva kultury, a to svatojánský a mariánský, i ten Vojtěchův se těšil veliké úctě. Přeci jen tento světec byl jeden z českých zemských patronů a církev se snažila soustředit na domácí světce, i kvůli potřebě vytvoření dojmu silné katolické minulosti v české oblasti. Čehož se chytil i Kašpar Petr Drauskovius, z jehož *Veleslavné památky svatého Vojtěcha* jsem čerpala. Autor byl český vlastenec, což podpořil i svou glorifikací slovanského jazyka, a i jinými motivy uvedenými v díle. Zároveň je celá kniha nabitá všemožnými motivy, které odkazují například na různé náboženské i nacionální otázky, Vojtěchovu důležitost pro české země, jeho zbožnou duši i jeho mučednictví. V případě některých motivů je patrná i paralela se situací, která v Čechách po Bílé hoře panovala. Já jsem se pokusila zaznamenat takové informace, jak jen to bylo možné.

Vytváření této práce mi dalo možnost nahlédnout do náboženského vnímání raně novověkého člověka a bylo také zajímavé sledovat, jaké prostředky pro obrácení Čech na víru používaly katolická církev a koruna ze začátku svého jednání a jak se tyto strategie měnily průběhu času. Zároveň jsem získala povědomí i o tom, kolik památek a poutních míst zasvěcených svatému Vojtěchu existuje. Obzvláště takových, které se soustřeďují kolem nějakého přírodního útvaru, většinou kolem kamene nebo studánky. Svatovojtěšský kult má velké zastání i v zahraničí,

⁹⁹ KRÁSL, F. – JEŽEK, J.: *Svatý Vojtěch druhý biskup*, s. 23–25.

například v Polsku, touto problematikou jsem se ale nezabývala, avšak by to byl skvělý námět pro další bádání.

Svou práci si dovolím ukončit podobnou myšlenkou, jakou Kašpar Petr Drauškovius začínal své dílo. Doufám, že má práce spraví čtenáře o tom, co obdivuhodného se v našem kraji stalo a dále.

Seznam použitých pramenů a literatury

Pramen

DRAUSCHOVIUS, Petr, Kašpar: *Veleslavná památka svatého Vojtěcha*. Praha 1643. [Online] dostupné z:
https://books.google.cz/books?id=8sLcPysUAj4C&pg=PP43&dq=svat%C3%BD&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwiP9_KelLDvAhWs-ioKHRoFAYoQ6AEwA3oECAEQAg#v=onepage&q=svat%C3%BD&f=false.

Literatura

CATALANO, Alessandro: *Zápas o svědomí: kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*. Praha 2008.

ČORNEJOVÁ, Ivana: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.-5.6.2003*. Praha 2003.

EKERT, František: *Posvátná místa královského města Prahy I*. Praha 1884.

HÁJEK Z LIBOČAN, Václav – FLAJŠHANS, Václav. *Václava Hájka z Libočan Kronika česká*. Praha 1923.

JIRÁKOVÁ, Marta: *K postavě svatého Vojtěcha ve středověké a barokní literatuře*. Magisterská diplomová práce. Brno 2008, s. 63.

KADLEC, Jaroslav: ed. *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha 1989.

KRÁSL, František – JEZEK, Jan: *Svatý Vojtěch druhý biskup pražský, jeho klášter i úcta u lidu*. Praha 1898.

LINDA, Jaromír: *Veleslavná památka sv. Vojtěcha, jináč Adalberta, a její autor Kašpar Petr Drauškovius*. In: *Česká literatura doby baroka: sborník k české literatuře 17. a 18. století*. Praha 1994.

LOUTHAN, Howard: *Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém*. Praha 2011.

OHLER, Norbert: *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha 2002.

PÁTEK Jakub: *Kult Piatich svätých bratov a jeho vybrané prejavy v barokovej malbe 18. storočí*. In: KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav: *Svätý Vojtěch: světec, doba a kult*. Bratislava 2011, s. 160-170.

PODLAHA, Antonín – ŠITTLER, Eduard. *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis*. Praha 1903.

ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách, 17.-18. století*. Praha 1999.

ROYT, Jan: *Příspěvek k ikonografii sv. Vojtěcha v 17. a 18. století*. In: BLÁHOVÁ, Marie – HLAVÁČEK, Ivan: *Břevnov v českých dějinách*. Praha 1997.

SEKYRKA, Tomáš: *Sv. Vojtěch – život a smrt mučedníka*. Kostelní Vydří 1997.

STEHLÍKOVÁ, Dana: *Tisíc let benediktínského kláštera v Břevnově (993-1993): průvodce výstavou*. Praha 1993.

VLNAS, Vít: *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*. Praha 2001.

VOTKA, Jan, Křtitel: *Sv. Vojtěch hrob a ostatky na hradě Pražském*, Praha 1880.

Internetové zdroje

Kaple svatého Jana Nepomuckého. In: *Knihovna pražské metropolitní kapituly* [online] [cit. 27.7.2022]. Dostupné z: <https://kpmk.eu/kpmkeu/index.php/katedrала/kaple/sv-jana-nepomuckeho/177-kaple-svateho-jana-nepomuckeho>.

Po stopách pánů regionů. In: *Nepomuk* [online]. 2022 [cit. 20.7.2022]. Dostupné z: <https://www.nepomuk.cz/turista/po-stopach-svateho-vojtecha/>.

ŠPAČEK, Jiří. Kaple sv. Vojtěcha. In: *Hrady.cz* [online]. 20.10.2016 [cit. 20.7.2022]. Dostupné z: <https://www.hrady.cz/kaple-sv-vojtecha-vrcen>.

Vojtěška. In: *Obec Milavče* [online]. 10.9.2014 [cit. 20.7.2022]. Dostupné z: <https://www.milavce.cz/2014/09/10/vojteska/>.

Resumé

This bachelor's thesis deals with the cult of St. Adalbert (sv. Vojtěch) in Bohemia after the Battle of White Mountain (Bílá hora). In the first part, I dealt with the estate uprising, its causes, and its consequences. Subsequently, I analyzed the strategies of the church and the state for converting the Czech society to the Catholic faith, focusing mainly on methods that were not violent and, on the contrary, had an effect on the human soul. In the second part of the thesis, I dealt with the manifestation of the cult of St. Adalbert after the Battle of White Mountain up until 1643 AD. After that, I followed up with an analysis of the work *Veleslavná památka svatého Vojtěcha* by Kašpar Petr Drauschovius, which was published in the very same year and the author was able to draw inspiration from things created before the publication of the book. When analyzing the work, I focused mainly on motives that could act as messages for early modern age society. At the end of the work, I also stated the mentions of the cult after 1643 AD, while I tried to stick mainly to the 17th century and the beginning of the following century, so as not to stray too far from the crucial year for of work.